گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانكۆیا زاخۆ
مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو
Humanities Journal of University of Zakho (HJUOZ)
Vol. 4, No. 2, pp. 240–267, September-2016
hjuoz.uoz.edu.krd
p-ISSN: 2410-7557
e-ISSN: 2518-5128
journals.uoz.edu.krd

دەقی والاّ و دەقی ئاوێتە
دوو فۆرمی تازەی ژانرە ئەدەبییەكان

هیمداد حوسێن بەكر[1] و كوردستان نادر عەبدولوەهاب[2]
1 كۆلیژی پەروەردە– بەشی كوردی، زانكۆی سەلاحەدین– هەولێر
2 بەشی كوردی– زانكۆی سۆران
https://doi.org/10.26436/2016.4.2.211

پوختە
تێگەیشتنی جیاواز بۆ دەق لە چوارچێوەی ژانری نوێی ئەدەبی لە ڕەخنەی ئەدەبی جیهانی و ڕەخنەی ئەدەبی كوردیدا بەناوی (دەقی والاّ و دەقی ئاوێتە) وەك دوو زاراوەی نوێی ڕەخنەیی لە ئێستادا بە شێوەیەكی تازە وەك دوو ژانری نوێ مامەڵەی لەگەڵدا دەكرێت، تایبەتمەندیی ئەو زاراوەیە ڕەخنەییانەش بە تێكەڵاوبوون و ئاوێتەبوونی ژانرەكان و بەزاندنی سنووری ڕەگەزەكانی ژانرەكان هۆكاری دەركەوتنی (دەقی والاّ و دەقی ئاوێتە)ن،كە مشتومڕی زاراوەیی لێكەوتۆتەوە.بۆ ئەم مەبەستە بە جەختكردن و ئاماژە بە دەقەكانی شێركۆ بێكەس تاوتوێی بۆچوونەكانی پێشوو دەكات و دیدی تازە لەم ڕووەوە دەخات ڕوو.
كلیلا لێكولینێ: *دەقی والّا، دەقی ئاوێتە، ژانرە ئەدەبیەكان.*

پێشەكی

ئەم ناونیشانە (دەقی والاّ و دەقی ئاوێتە دوو فۆرمی تازەی ژانرە ئەدەبییەكان)ن، پەیوەستە بە دەركەوتنی ئەو دوو زاراوە نوێیانەی ڕەخنەی ئەدەبییەوە.ناساندنی ئەو زاراوانەو ڕەوینەوەی تەمومژی ئەو بابەتە لە ڕەوتی شیعری هاوچەرخی كوردیدایە.

هۆكاری هەڵبژاردنی ناونیشانەكە لە بارەی (دەقی والاّ و دەقی ئاوێتە)وە مشتومڕی زۆر لە ناوەندی ڕۆشنبیریی و ڕەخنەییدا كراوە،بەلاّم بە پەرش و بلاّوی و تێكەلاّوكردنی چەمكە ڕەخنەییەكان و لاساییكردنەوە و وەرگرتنی ئەو چەمكە بە هەڵە لە زمانەكانی ترەوە،لەلایەكی تریشەوە دەگەرێتەوە بۆ گرنگی و تازەیی بابەتەكە وەك پۆست مۆدێرنە لە ڕەخنەی ئەدەبی جیهانی بەگشتی و ڕەخنەی ئەدەبی كوردیدا بە تایبەتی.

گرنگی و بایەخی لێكۆڵینەوەكە ئەم لێكۆڵینەوەیە سنوورێك بۆ كۆی هەموو ئەو تێگەیشتنانە دادەنێت، كە لە لایەن نووسەر و ڕەخنەگرانەوە لە بارەی (دەقی والاّ و دەقی ئاوێتە) وەك زاراوەو بونیادی دەق خراونەتەڕوو، هەروەها لەپاڵ یەكلایی بوونەوەی زاراوەكاندا ئەم لێكۆڵینەوەیە هەوڵی تێگەیشتنی قووڵی ناساندنی چەمك و زاراوەكان دەدات و تایبەتمەندی زاراوەكان بەپێی تێگەیشتنی ئێستایی ڕەخنەی

ئەدەبی بۆ دەق هەوڵی بەرجەستەبوونی ئەو زاراوانە لە شیعری کوردی دەدات.

ڕێبازی لێکۆڵینەوە سروشتی لێکۆڵینەوەکە کاریگەری لە سەر هەڵبژاردنی ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە هەبوو، بۆیە ڕێبازی (وەسفی شیکاری)مان بەپەسەند زانی.

بنیادی لێکۆڵینەوەکە لێکۆڵینەوەکە لە پێشەکی و سێ بەش پێکهاتووە. لە بەشی یەکەمدا، چەمك و زاراوەی دەقی والآ و خەسڵەت و تایبەتمەندییەکانی و لە بەشی دووەمدا دەقی ئاوێتەو جۆرەکانی لە ئەدەبی کوردی و ژانرە ئەدەبییەکان و دیاردەی ئاوێتەبوونیان و دەقی والآ وەك ژانرێکی ئەدەبی باسکراوە.

پاژی یەکەم: چەمك و زاراوەی دەقی والآ

دەقی والآ، وەك دەرهاویشتە و بنەمایەکی تەکنیکی شیعری پۆست مۆدێرنە، وەك زۆرێك لە چەمك و زاراوە ڕەخنەییەکان لە نێوان ڕەخنەگران و نووسەرانەوە بیروڕای جیاوازی لە سەرە، هەریەکەیان بە پێی بیروڕای تایبەتی خۆیانەوە باسیان کردووە، چەندین زاراوەی جیاوازیشیان لە جیاتی زاراوەی (والآ) بۆ ئەم جۆرە دەقانە بەکارهێناوە، بۆ نموونە (قەسیدە،[1]دەق،[2] دەقی کراوە،[3] چامەی درێژی نوێ[4])، هەروەها هێندێك لە رەخنەگران و نووسەران بە جۆرێك لە جۆرەکانی دەقی کراوە ناو دەبات[5]. تەنانەت هێندێکیان لە جیاتی زاراوەی (دەقی والآ) زاراوەی تریان پێشنیار کردووە، بۆ نموونە: د.فوئاد لەم بارەیەوە دەڵێت: ((دانانی زاراوەی ((تێکستی والآ))لە ڕووی مانا و مەبەستەوە، وەك زاراوەیەکی ڕەخنەیی، جۆرە لێڵییەك دێنێتە ئاراوە، جا بۆ ئەوەی زاراوە ڕەخنەییەکان تێکەڵی یەکدی نەکەین و لە پێناو بەکارهێنانێکی وردتری ئەم زاراوانە، باشتر وایە لە جیاتی زاراوەی ((تێکستی والآ)) زاراوەی ((تێکستی ئاوێتە))بۆ دەقی ((کورسی))و هاوشێوەکانی بەکاربهێنرێت))[6].

لێرەدا دەمانەوێت ئاماژە بەوە بکەین، کە دیاردەی ئاوێتە بوون و بەیەکداچوونی نێوان ژانرە ئەدەبییەکان لە ئەدەبی کوردیدا نوێ نییە، بەڵکو بۆ سالّی حەفتاکان دەگەرێتەوە، کە لەو کاتەدا ئاوێتەبوونی نێوان ژانرە ئەدەبییەکان لە مەودایەکی تەسکتردا بوو، بۆ نموونە: لە نێوان چەند لایەنێکی ئیستاتیکی دوو ژانری ئەدەبی یان ژانرێکی ئەدەبی لەگەڵ هونەرێکی تردا، بەلآم (دەقی والآ) ئاوێتەی بونیادی چەند جۆرە ژانرێکی جۆراوجۆرە، کە لە ئەنجامی فراوانبوونی مەودای ئاوێتە بوونی نێوان ژانرەکانەوە، بە هۆی کۆمەلێك هۆکارەوە، هاتۆتەکایەوە، واتا دەقی والآ جۆرێکە لە جۆرەکانی دەقی ئاوێتە، کەواتە هەموو دەقێکی والآ دەقێکی ئاوێتەیە، بەلآم هەموو دەقێکی ئاوێتە دەقێکی والآ نییە.

گرفتی هەرە سەرەکی (دەقی والآ) بە پلەی یەکەم جیاکردنەوەیەتی لەو دەقەی،کە ڕاڤەکردن و شیکردنەوەی لە چوارچێوەی سنوورێکی دیاریکراودایە، کە بە (دەقی کراوە) ناسراوە،بۆیە لە سەرەتادا هەوڵ دەدەین، دەقی کراوە شیبکەینەوە، بۆ زانینی ئەوەی ئایا مەبەست لە

(دەقی کراوە) چییە؟ دەقی کراوە و دەقی والا یەك شتن، یان دوو زاراوەی جیاوازن؟

دەقی کراوە ئەم جۆرە دەقەیە، کە لە ئینگلیزیدا پێی دەگۆترێت (Open Source) یا (Open text)، هەروەها لە زمانی عەرەبیدا پێی دەگۆترێت ("النص المفتوح" یان " الاثر المفتوح" یان " العمل المفتوح")[7] لە زمانی فارسیشدا پێی دەگۆترێت (متن باز)[8]. زاراوەی دەقی کراوە، زاراوەیەکی ڕەخنەیی نوێیە، لە لیکۆڵینەوەکانی ڕەخنەی ئەدبی و هونەری نوێدا بەکار دێت. ((ڕۆماننووس و سیمیۆلۆژیستی ئیتالی ئەمبرتۆ ئیکۆ (1932) ئەم زاراوەی داهێناوە و کتێبێکیشی بەو ناونیشانە چاپکردووە))[9]. ئەم زاراوەیە لە تێڕوانینی (ئەمبرتۆ ئیکۆ)یوە پێوەندی بە ڕاڤەکردن و شیکردنەوەی تێکستی ئەدەبی و بەرهەمی هونەرییەوە هەیە. (دەقی کراوە) ئەو جۆرە دەقەیە، کە نووسەرەکەی لە کاتی نووسینی دەقەکەدا خوێنەرێکی دیاریکراو لە بەرچاو دەگرێت، لە چوارچێوە و سنوورێکی دیاریکراودا ڕێگا بە چەند لێکدانەوە و ڕاڤەکردنێکی دیاریکراو دەدات[10]،خوێندنەوە و ڕاڤەی جیاواز هەڵناگرێت و کەمتر بواری بۆ لێکدانەوە و شیکردنەوەی تێدایە و ڕۆڵی وەرگر رۆڵێکی دیاریکراوە، خوێنەر ناتوانێت لێی دەربچێت. (زیاتر ئەو دەقانە دەگرێتەوە کە یەك ڕووداو لە خۆیگرتووە و سنووری ڕووداو و زەمەنی دیاریکراوە، یاخود سنووردار و کورتە بەمەش دەقێکی یەك ڕووداوی لێ دەکەوێتەوە، ئەمەش ئەوە دەگەینێت،کە ئەو دەقە لە چوارچێوەیەکی دیاریکراوی مەبەستدار نووسراوە)[11]. دیارە لە بەرامبەر (دەقی کراوە)دا (دەقی داخراو)یش هەیە، لەڕوانگەی (ئەمبرتۆ ئیکۆ)وە ئەو جۆرە دەقەیە،کە لێکدانەوەو ڕاڤەگردنی جیاواز هەڵدەگرێت، فەزایەکی فراوانی بۆ خوێندنەوەو لێکدانەوە هەیە،دەکرێت لە چەندین ڕوانگەوە سەیر بکرێت [12]،چونکە چەندین مانا و شیکردنەوە هەڵدەگرێت.واتا (ئەو دەقە دەوڵەمەندەیە، کە دەتوانێت هەموو تاقیکردنەوە دەوڵەمەند و ئەبستمۆلۆژیەکانی ڕەخنەگر هەڵمژێ و پەنجەرەی دەوڵەمەندکردنی دەق لە بەردەم خوێنەردا بخاتە سەر پشت، هەموو خوێندنەوەیەکی نوێی ژیرانە دەولەمەندتری دەکات و نهێنی داهێنانەکانی باشتر والآ دەکات)[13]. ئەم جۆرە دەقانە زیاتر وەکو ئەو تابلۆ ریکلامییانەن، کە بە شێوەیەك دروستدەکرێن، کە بینەر لە هەر گۆشەییەکەوە سەیری بکات، بتوانێت پەیامی جۆراوجۆر و جیاواز لێیان بەرهەم بهێنێت[14]،واتا ئەو دەقەیە، کە خاوەنی مانا و جوانی شاراوەیە. ڕەخنەگر و خوێنەری هوشیار لە کردەی خوێندنەوەدا هەستی پێدەکات و دەیدۆزێتەوە، دوای هەر خوێندنەوەیەك دەستەبەری مانەوەی زیاتر دەکات و ئەو ڕاستیە بۆ ڕەخنەگر و خوێنەر دەخاتەڕوو، کە دەق مانای جۆراوجۆر هەڵدەگرێت و لە یەك مانا و یەکجار خوێندنەوەدا کۆتایی پیٚ ناهێت، بەو واتایەی، کە((دەق لە ڕەوتی دووبارە خوێندنەوەدا واتای یەکسان نادا بەدەستەوە،لەگەڵ هەر

خوێندنەوەیەکدا، واتایەکی تازە وەدەست دێنێ))[15] ،چونکە ڕێگە و چۆنێتی خوێندنەوەمان جیاوازە لە میانی جیاوازی تێڕوانین و ئاستی زانین،هەروەها دیدی جیاوازمان بۆ دونیا و دەورووبەرمان، واتا خوێنەر بەشداری لە بەرهەمهێنانی مانادا دەکات .

لە راستیدا بە درێژایی مێژوو،دەقی داخراو بە دڵی خەڵك دەبێت و زیندووترین بەرهەمی ئەدەبی بەرهەم دەهێنێت ئەویش لەبەر ئەو تایبەتمەندیانەی، کە هەیەتی ئەوانیش:

1. دەتوانێ لەگەڵ خوێنەری جیاواز لە بارۆدۆخی جیاواز و لە کاتی جیاواز پەیوەندی دروست بکات و قەناعەت بە زەوقە جیاوازەکانیان بهێنێت.

2. دەتوانێ چالاکی فیکری خوێنەر ئەکتیڤ بکات و وای لێ بکات، لەگەڵ هەر جارە خوێندنی دەقەکە شتی نوێ فێر بێت و لێکدانەوەی نوێ بۆ بکات. هەر ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی، کە ئەم دەقانە بەردەوام زیندوو بن.[16]

د.محمد عنانی لە بارەی هەردوو زاراوەی (دەقی کراو و دەقی داخراو)ی (ئەمبرتۆئیکۆ)یەوە، لە کتێبەکەیدا (المصگلحات الادبیه الحدیپه) نووسیویەتی : ئەو دوو زاراوەیە وەرگێراوی ئەو دوو زاراوەیەیە، کە (ڕۆڵان بارت) لە کتێبەکەیدا (s/z)بەکاری هێناوە[17]،کە زاراوەی (دەقی خوێنرا و دەقی نووسراو)ن، لە ڕوانگەی (ڕۆڵان بارت)ەوە (دەقی خوێنراو Readerly text)، ئەو جۆرە دەقەیە، کە خوێنەر تێیدا بەکاربەرە و ڕاستەوخۆ بەرەو مانای دەق دەڕوات، مافی داهێنانی لێ زەوت دەکرێت. تەنیا دەتوانێت دەقەکە بەو شێوەیە بخوێنێتەوە، کە نووسەر مەبەستییەتی، بەڵام لەدەقی نووسراودا (Writerly text)، خوێنەر دەتوانێت لە هەر خوێندنەوەیەکیدا بەرهەمهێنەری مانا بێت،ڕۆڵێکی ئەرێنی دەبینێ و کۆمەڵێك سیماو خەسلەت لەخۆیدا کۆدەکاتەوە،وەکو کردارێکی بەرهەمهێنەر نەك وەك بەکاربەر).[18]

چەمکی دەقی کراوە و دەقی داخراو لای (ئەمبریۆ ئیکۆ) لەگەڵ دەقی خوێنراو و نووسراوی (رۆلان بارت)دا، هاونزیکایەتی ئەرکی و ماناییان هەیە، لەگەڵ یەکتردا تێکەڵ دەبن، واتا دەقی کراوەی (ئەمبرتۆ ئیکۆ) لە بەرامبەر دەقی خوێنراوی (رۆلان بارت) و دەقی داخراویش لە بەرامبەر دەقی نووسراوی (رۆلان بارت)دا نزیکن، کەچی هێندێك جار بە هەڵە لای بەشێکی بەرچاوی ڕەخنەگران دەقی کراوەی (ئەمبرتۆئیکۆ) لە بەرامبەر دەقی نووسراوی (رۆلان بارت)و دەقی داخراوی (ئەمبرتۆ ئیکۆ)بەرامبەر بە دەقی خوێنراوی (رۆلان بارت)دا بەکاردەهێنرێت. ئەمەش پێچەوانەی هەردوو تێگەیشتنەکەی (رۆلان بارت) و (ئەمبرتۆ ئیکۆ)یە[19]، هەروەها (حەمە کەریم عارف) لە توێژینەوەیەکدا بەناوی (خوێندنەوەی خوێندەوە)، زاراوەی نادەق یا دەقی مردووی بۆ دەقی خوێنراو (کراوە)، هەروەها زاراوەی دەقی زیندوو بۆ دەقی نووسراو (داخراو)ی بەکارهێناوە، بەم شێوەیە باسیان دەکات: (دەقی مردوو ئەو دەقەیە یەك مانا زیاتر

هەڵناگرێت، سنووری شوێنکاتی خۆی نابەزێنێت، پەیوەستن بە کات و شوێن و سات و بۆنەیەکی تایبەتەوەو لەدوای گەیشتنی پەیامەکەی ئیدی ماناکەی بەتاڵ دەبێتەوە. دەقەکەش، چونکە هیچ چرپیەکی کەلتووریی نییە، دەپۆکێتەوە و پێویستی بە هیچ شرۆڤەکار، یان پرۆسەیەکی هێرمۆنتیکی نامێنێت، هەل و مەرجە شارستانی و کەلتوورییەکەی بەسەر دەچێت و مردار دەبێتەوە.بۆ نموونە: خوتبەیەکی ڕامیاری، دەقێکی بانگەشەیی، ....هتد،بەڵام بەپێچەوانەوە دەقی زیندوو لێکدانەوەو ڕاڤەی جیاوازو هەمەجۆر هەڵدەگرێت،بە چەندین مانا بارگاوییە، خوێندنەوەو شیکردنەوەو لێکدانەوەی جیاواز هەڵدەگرێت،شوێنکاتی خۆی دەبەزێنێت و لەهەموو سەردەمێکا هەر بەزیندوویی دەمێنێتەوەو لەگەڵ هەر خوێندنەوەیەکدا تازە دەبێتەوە[20]. لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت،کە زاراوەی (دەقی کراوە) بۆچوونێکی هێرمۆنتیکییە، پێوەندی بە شیکردنەوە و ڕاڤەکردنی دەقەوە هەیە، ئەم زاراوەیە بۆ ئەو جۆرە دەقانە بەکاردێت، کە لێکدانەوە و ڕاڤەکردنیان لە چوارچێوەی سنوورێکی دیاریکراودایە، بەڵام زاراوەی (دەقی والآ) شێوازێکی نوێ دەربڕینی ئەدەبییە، کە خۆی لە بەرجەستە کردنی بۆنیادی چەند جۆرە ژانرێکی ئەدەبی جۆراوجۆردا دەبینیتەوە، ئاوێتەیەکە لە بۆنیادی ژانرە جوراوجورەکان، کەواتە زاراوەی دەقی کراوە جیاوازە لە زاراوەی دەقی والآ.

لێرەدا زاراوەی (والآ)، چەند واتا و مەبەستێك دەگەینێت، بۆیە بە پێویستی دەزانین ئەم زاراوەیە لە ڕووی فەرهەنگییەوە شی بکەینەوە، تاکو بزانین شاعیر یا نووسەری دەقەکە بە چ مەبەستێك بەکاری هێناوە، تا چەندیش ئەم زاراوەیە لە ڕووی فەرهەنگییەوە لەگەڵ ئەو دەقانەی، کە چەند ژانرێك لە خۆ دەگرن دەگونجێت.[21] سەرەتا وشەی (والآ) لە ڕووی فەرهەنگییەوە وەردەگرین، ئینجا هەوڵدەدەین، لەگەڵ وشەی (دەق) وەکو زاراوەیەك ڕوونی بکەینەوە.

وشەی (والآ) لە ڕووی فەرهەنگییەوە ئەم مانایانەی هەیە:

- والآ: پارچەی شتی ڕەنگاوڕەنگە کە منداڵان دەیکەن بە جلوبەرگی منداڵانە[22]
- والآ: ئاواڵە[23]
- ئاواڵە: وەکریَ، والآ، کراوە، دژی داخراو[24]

لەو ڕوون کردنەوە و خستنە ڕوویەدا بۆمان دەردەکەوێت، کە لە ڕووی فەرهەنگییەوە وشەی (والآ) دوو واتا و مەبەست دەگەینێت:

- ڕەنگاوڕەنگی و هەمەجۆری
- کراوە، دژی داخراو

کەواتە (دەقی والآ) خۆی لەبەردەم دوو ئاراستەی خوێندنەوەدا دەبینێتەوە، کە ئەوانیش (دەقی کراوە،دەقی والآ)ن،زاراوەی(دەقی کراوە)هەروەك پێشتریش ئاماژەمان پێکرد،زاراوەیەکی ڕەخنەییە زیاتر لەلای (ئەمبرتۆ ئیکۆ)یەوە بەکارهێنراوە،بۆچوونێکی هێرمۆنتیکییە زیاتر پەیوەندی بە مەسەلەی جۆری خوێنەر و

تاکرەهەندی خوێندنەوەو ڕاڤەکردنی دەقەکانەوە هەیە،کەچی زاراوەی (دەقی والآ) شێوازێکی نوێ دەربڕینی ئەدەبییە، بۆ ئەو دەقانە بەکارهێنراوە،کە بۆنیادی چەند ژانرێکی ئەدەبی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێ. هەروەك وتمان لە ڕووی فەرهەنگییەوە یەکێك لە مانا و مەبەستەکانی وشەی (والآ)، ڕەنگاوڕەنگی و هەمەڕەنگییە، کەواتە دەکرێت مەبەست لە (دەقی والآ) هەمەجۆری و هەمەڕەنگی دەق بێت، لەڕووی ژانرە ئەدەبییەکانەوە، هەر بۆیە دەڵێن لەڕووی فەرهەنگیشەوە ئەم زاراوەیە تا ڕادەیەکی زۆر گونجاوە بۆ ئەو دەقانەی،کە چەند جۆرە ژانرێکی ئەدەبی جیاواز لەخۆ دەگرن. جگە لەمەش ئەگەر نموونەی (دەقی والا) لە ئەدەبی کوردیدا وەربگرین، وەکو کتابەکانی (کورسی، ملوانکە، و ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە)، ئەوا دەبینین شاعیر یا نووسەر خۆی لە پێشەکی ئەم کتێبانەدا ئاماژەی بە ڕەنگاوڕەنگی و هەمەجۆری ئەو کتێبانەی لە ڕووی ژانرە ئەدەبییەکانەوە کردووە. بۆ نموونە ئەگەر سەیری پێشەکی دەقی (کورسی) بکەین. ئەوا دەبینین، کە شاعیر خۆی ئاماژەی بە هەمەجۆری و هەمەڕەنگی ئەو دەقەی کردووە، لەوەی کە دەڵێت: لە یەك تێکستی والآدا:

شیعر–چیرۆك–پەخشان–شانۆنامە[25].

هەروەها لە دەقی (ملوانکە)دا، شاعیر خۆی لە پێناسەی (تێکستی والآ)دا دەڵێت: ماڵێکە نە یەك بابەت و نە یەك فۆرمی دیاریکراوی تیا ناژی هیچ کام لە شیعر و چیرۆك پەخشان و پەخشانە شیعر و شانۆنامە خاوەنی هەموو ماڵەکە نین، بەڵام لە هەمان کاتیشدا ماڵی هەموویانە[26]. لە کتێبی (ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە) دا دەڵێت: وا ئەمجارەش لە ڕێی ئەم دەقە والآیەدا بە یەکتر ئەگەینەوە.(ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە)،کە لەدنیا بینی و جۆری شێوازو تێکەڵەی هەموو ڕەگەزە ئەدەبییەکاندا،ئەچێتە ڕیزبەندیەکەی:((کورسی))و ((ملوانکە))و ((ئێستا کچێك نیشتیمانمە))وە بگرە فراوانتریش، شیعر و پەخشان و چیرۆك و شانۆنامەی لە خۆیدا کۆکردووتەوە و هەمووشیان یەك تەوەر و ناوەندی سەرەکی بە یەکیانەوە ئەبەستێەوە[27]. واتا (دەقی والآ)، ((تەنیا کۆکردنەوەی کۆمەڵێك ڕەگەزی ئەدەبیی وەك شیعر، چیرۆك، ڕۆمان، شانۆ نییە، بەڵکو ڕاگرتنی هاوسەنگیی نێوان ئەو ڕەگەزانەیشە. لێرەدا کاتێ باس لە هاوسەنگی دەکەین، ئەوا مەبەستمانە بڵێین (شێرکۆ بێکەس) وەك شاعیرێکی خاوەن ئەزموون بە دوو ئاراستەدا مامەڵەی لەگەڵ ئەو ڕەگەزانەدا کردووە. ئاڕاستەی یەکەم: بەکارهێنانیان وەك ئەوەی لە کۆنتێکستی خۆیاندا هەن، ئاراستەی دووەم: دروستکردنی هارمۆنیکا و هاوسەنگیی نێوان هەریەکەیان))[28].

لەبەر ئەو ئاماژانەی شاعیر، خوێنەر زیاتر هەست بەوە دەکات، کە مەبەست لە زاراوەی (تێکستی والآ) هەمەجۆری و هەمە ڕەنگی دەقەکەیە لە ڕووی ژانرە ئەدەبییەکانەوە، کە لە ڕووی ناسنامەی ئەدەبییەوە فرەژانر و فرە ڕەگەزە،بەتەنیا سەر بە دونیای تاکە ژانرێکی

ئەدەبی دەست نیشانکراوەوە نییە.هەروەك پێشتر ئاماژەمان پێکرد، کە جگە لە زاراوەی (دەقی والا) زاراوەی تریش بۆ ئەو جۆرە دەقانە، کە چەند جورە ژانرێکی ئەدەبی لە خۆ دەگرن بەکارهێنراون، بەلام ئێمە زاراوە (دەقی والا)مان بەلاوە پەسەندترە، چونکە لە رووی فەرهەنگییەوە تا رادەیەکی زۆر گونجاوە بۆ ئەو جۆرە دەقانەی کە بۆنیادی چەند جۆرە ژانرێکی ئەدەبی جۆراوجۆر تێیدا بەرجەستەکراوە،ئەو زاراوەیە بەبەراورد لەگەڵ زاراوەکانی دی لەناو رەخنەی ئەدەبی کوردیدا زیاتر بلاوبووتەوە،هەروەها ((لەرەخنەی نوێی عەرەبیدا، بەو تێکستانەی پتر لە ژانرێکی ئەدەبی لەخۆ دەگرن، دەوترێت دەقی کراوە یان تێکستی والا))[29]،هەروەها لە بەر ئەوەی ئێمە لێکۆلینەوەکەمان لە سەر (دەقە والاکان)ی شێرکۆ بێکەسە، شێرکۆ بێکەس خۆی ئەم زاراوەیەی بۆ ئەم جۆرە دەقانە بەکارهێناوە.

خەسڵەتەکانی دەقی والا

1- دەقی والا پانتاییەکە بۆ ژانرە جیاوازەکان، پشت بە کۆکردنەوەی چەند ژانرێك دەبەستێت لە دەقێکدا. هەریەکە لەو ژانرانەش بە خەسلەت و تایبەتمەندی خۆیانەوە دەمەزرێندرێنە ناو دەقەکەوە.

2- دەقی والا بەرجەستەکردنی چەند جۆرە ژانرێکی جۆراوجۆرەو هەریەکە لەو ژانرانەش زمانی تایبەت بە خۆیان هەیە، هەر ژانرێك تا رادەیەك زمانی خۆی دەپارێزێ، بەلام بەشێوەیەکی گشتی زمانی شیعری زاڵە بەسەر دەقەکەدا، ((فەزای دەقەکە لە زمانی شیعر جیا نابێتەوە))[30] ،تەنانەت لەو کاتانەشدا کە ((رۆمانی ناو دەقەکە و شانۆییەکە و رێپورتاژەکان و راپۆرتە دیمۆگرافییەکان و چنینی چیرۆکەکان و دیمەنە سینەماییەکان و هێڵە شێوەکارییە وتراوەکانیش ئەخوێنینەوە. بە هەموو ئەو پێکهاتانەش، بۆنیادی دەقەکە لۆژیکە دارێژراوەکەی خۆی ناشێوێنێ))[31] ،بەو واتایەی دەستبەرداری زمانی شیعری نابێت.

3- دەقی والا بازدانە بەسەر هەموو جۆرە شیعرییەکانی تری وەکو بالادە و پۆستەرەشیعرو داستانە شیعرو قەسیدە و شیعری لیریك،هەموویان لەخۆیدا کۆ دەکاتەوە.لەبەر ئەوە ئاساییە ئەگەر بلێین کۆتایی هێنانە بە هەموو ئەوانە و دەسپێکی نوسینێکی تازەیە.[32]

4- لە دەقی والادا دەکرێ نووسەر لە ناو دەقەکەدا ئاماژە بە گۆرانی ژانرەکان بکات و لە یەکتریان جیا بکاتەوە، لە ناو دەقەکەدا، بە پێچەوانەشەوە دەکرێ جیاکردنەوەی ژانرەکان لە ناو دەقەکەدا بۆ خوێنەر بەجێبهێلێت و خوێنەر خۆی جیایان بکاتەوە.

5- لەدەقی والادا نووسەر دەتوانێت،جگە لەدانانی ناونیشانی گشتی بۆ دەقەکە،دەتوانێت ناونیشان بۆ ژانرەکانی ناو دەقە والاکەش دابنێت. ئەمەش دەوەستێتە سەر شارەزایی و لێهاتوویی نووسەر..بۆ نموونە: (شێرکۆ بێکەس) لە دەقی(" ئەسپێك لە پەرەی گولالە")دا،جگە لەناونیشانی گشتی دەقەکە لەناو دەقەکەدا ناونیشانی بۆ

هەریەکە لە ژانرەکانی (شیعر، چیرۆك، شانۆنامە)داناوە.*

6ـ دەقی والاّ دەقێکی پڕ ئاماژەیە و یەك چەقی دیاریکراوی نییە و یەك یاسا پەیڕەو ناکاو کۆتاییەکی دیاریکراوی نییە. بۆ نموونە: وەك دەقی والاّ "ئەسپێك لە پەڕەی گولاّلّە" دەبینین یاسای نووسینەوەی بیرەوەرییەکان و شانۆیی و بیبلیۆگرافی و گۆشە سینەمایی و شیعریی و چیرۆك و رۆمان و دیمەنە شێوەییەکان لە یەکتر ناچن، بەلاّم یەك بۆنیادی جیۆلۆژی لۆژیکەکەی ئەپارێزێ.[33]

7ـ هەروەك چۆن لە دەقی شیعریدا ڕەمزگەرێتی و فرەمانایی بەرچاوە، بە هەمان شێوە لە دەقی والاّشدا پارێزراوە و ((ڕەمز و دەلالەتەکانی ئەم دەقە ناکۆتایە و ناگەنە بنبەست و تەم و مژاوییش نین. لە هەمان کاتیشدا خوێندنەوەی جیاوازی ئەوێ)).[34]

8ـ دەقی والاّ هەموو ژانرەکانی لە یەك ژانردا کۆکردۆتەوە، بۆیە خوێنەری خۆی بەرەوە خوێندنەوەی ژانرەکانی تریش ئاڕاستە دەکات و پالّی پێوە دەنێت بۆ خوێندنەوەی ژانرەکانی تریش، بۆ نموونە: لە گفتوگۆی شانۆنامەکاندا بەشداری بە خوێنەر دەکات، تەنانەت ئەگەر خوێنەر شانۆنامەش نەخوێنێتەوە.

9ـ دەقی والاّ هەلّگری خەسلەت و تایبەتمەندییەکانی ژانرەکانی جۆراوجۆرە لە چوارچێوەی یەك دەقدا، بە هۆی ئەم خەسلەتەشەوە بۆاری لێکۆلّینەوە و ڕەخنەی ئەدەبی فراوانتر دەکات.

10ـ دەقی والاّ هەولّی بەرجەستە کردنی تەکنیکەکانی گێڕانەوەی چیرۆك و رۆمان دەدات، لەگەلّ زمانی شیعری تێکەلّیان دەکات. لە شێوازێکی گێڕانەوەی سادە بەرەو شێوازێکی زیندووتر و کاریگەرتری دەبات، هاوئاستی گێڕانەوەکانی ئێستای دەکات.

11ـ دەقی والاّ بەوەی، کە چەند ژانرێك لەخۆ دەگرێت. خوێنەرێکی هۆشیار دروست دەکات، کە لە ناو دەقەکەدا بە دوای ژانرە جیاوازەکاندا بگەرێت.

12ـ لە دەقی والاّدا ناتوانین، خالّێك یان هێلّێك بۆ دیاریکردنی شیعرییەت دەستنیشان بکەین، لەوێشەوە شیعرییەتی تێکستەکە بپێوین، واتەناتوانین لە میانی یەکێ لە ڕەگەزە کاریگەرەکانی شیعرییەتەوە لە ئیستاتیکاو جیهانبینینی ئەم دەقە وورد بینەوە...تەنیا ئەو کاتە نەبێت کە سەرجەمیان دەچنە نێو تۆرێك لە پەیوەندی بەنێو یەکداچوو بۆ بنیادێکی گشتییەوە، کە بۆنیادی گشتی دەقەکەیە.[35]

ژانرە ئەدەبییەکان و دیاردەی ئاوێتەبوونیان

ژانرە ئەدەبییەکان، لە ریزی پێکهاتەکانی دیکەی ئەدەب وەکو شێواز ناسی و ڕەخنەی ئەدەبی، یەکێکە لە جۆرە نوێیەکانی زانستی ئەدەب، کە بابەتی سەرەکی پۆلینکردنی بەرهەمە ئەدەبییەکانە لە ڕووی ناوەرۆك و ڕووخسارەوە بە سەر چەند گرۆپێکی سنووردا و دیاریکراوەدا، یان

بە واتایەكی تر جۆرە ئەدەبییەكان بریتییە لە كۆمەڵێك تایبەتمەندی هونەری گشتی، كە هەریەكەیان خاوەنی تایبەتمەندی و یاسای تایبەتی خۆیانن.[36] لە بارەی چوونیەتی ئیش كردنیشیان دەتوانین بڵێن: كە جۆرەكان پێشاندەری گۆڕانكارییە ناوەكی و دەرەكی و بابەتی جوانیناسی ئەو بەرهەمانەن،كە لەژێر دەستی نووسەردان.[37]لەڕووی زاراوەشەوە،وشەی ژانر (Genre)وشەیەكی فەرەنسییە، بنجینەی بۆ وشەی (Genus)ی لاتینی دەگەڕێتەوە. لە زمانەكانی ڕۆژئاواشدا بە چەندین شێوەی دی دەربڕاوە

وەكو:(Forms,Kinds,Typs,Generes)، بەڵام بە شێوەیەكی گشتی زیاتر (Genre) بۆ ئەم مەبەستە بەكارهاتووە. لەناو لێكۆڵینەوە ئەدەبی و ڕەخنەییە كوردییەكاندا لە بەرامبەر ئەو زاراوەیە زاراوەكانی (جۆر،هونەر،شێوە، ژانر) بەكارهاتوون، هەروەها بەرامبەر زاراوەی (Literary Genres) الاجناس الادبیە، زاراوەكانی وەكو: (جۆرەكانی ئەدەب، هونەرەكانی ئەدەب، جۆرە ئەدەبییەكان، ژانرە ئەدەبییەكان) بەكارهاتوون.[38]

توێژەرانی بۆاری ئەدەبیاتناسی لە ڕوانگەی جیاواز و جۆراوجۆرەوە پێناسەی ژانری ئەدەبییان كردووە. بۆ نموونە (جیرار جینیت) لە پێناسە كردنیاندا دەڵێت:((ژانرە ئەدەبییەكان چەند جۆرێكی ئیستاتیكی رووتن)).[39]

ژانرە ئەدەبییەكان بە هۆی ئەو ڕۆڵەی، كە لە مێژووی ئەدەب و ڕەخنەی ئەدەبیدا دەگێڕن، جێگەی بایەخن، هەربۆیەشە لە ناوەراستی سەدەی نۆزدەمەوە لەو كاتەی، كە كاری ڕەخنەیی و لێكۆڵینەوە لە ئەدەبی جیهانیدا سەریان هەڵداوە، بە كۆمەڵێك قۆناغ و گەشەسەندنی ئاڵۆز تێپەر بوونە، بابەتی گرنگی توێژینەوەی تیۆرییەكانی ئەدەبی و هونەرین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا نەتوانراوە سنوورێك لە نێوان ژانرەكانی ئەدەب دابنرێ و ببێتە پێوەرێك بۆ لە یەكتر جیاكردنەوەیان، ((چۆن ناوەڕۆكی سیاسی و كۆمەلایەتی ئەدەب لە یەك ڕەنگ و یەكدەنگ نییە و لە هەمان كاتیشدا چەسپاویش نییە و لە قۆناغێكەوە بۆ قۆناغێكی دی دەگۆڕێت، ئاوەهایش چوارچێوەی هونەری و ئیستاتیكی دەقی ئەدەبی شتێكی چەسپاو و نەگۆڕ نییە)).[40] وەك زانراوە ئەدەب لە سەردەمی گریكەكانەوە، بە دڵنیایی لە سەردەمی ئەفلاتوون و ئەرستو وەكو سێ چەشنی سەربەخۆ، جیاجیا بەش بەش كراو، كە (داستان، دراما، شیعر)ە، بە پێی زاراوە ئەدەبییەكانی ئێستای ئەدەب، كۆنترین سەرچاوەش لەم بۆارەدا كتێبی (هونەری شیعر)ی، ئەرستویە لەم كتابەیدا زۆر بە وردی و هوشیارییەوە، سروشت و تایبەتی هەریەك لەو چەشنانە دەست نیشان دەكات.[41]

لە تێڕوانینی تیۆری كۆنی ئەدەبدا، هەر ژانرێك یاسا و رێسایەكی چەسپاو و سەپێنراوی هەیە، كە نەدەكرا لێیان لابدرێت و تێكەڵی یەكتر بكرێن، واتا هەر ژانرێكی ئەدەبی بۆنیاد و قەوارەی تایبەتی

سەربەخۆی خۆی هەیە، لە ڕووی سروشت و بەهاوە لە ژانرێکی تر جیاوازە، هەربۆیەشە جەخت لە سەر سنووربەندکردنی ژانرە ئەدەبییەکان دەکاتەوە. باوەریان وابوو، کە دەبێت ژانر "پاك" بێ، تێکەڵی هیچ ژانرێکی تری ئەدەبی نەبێت، یاسا و ڕێساکانی بۆنیاد و ستایل و دەربڕینی هەست و ئەندێشەی هەر ژانرێك جیابێ لە ژانرێکی تر.(42) ئەم تیۆرە تێکەڵ بوون و ئاوێتەبوونی ژانرە ئەدەبییەکان لەگەڵ یەکتردا، هەروەها لە دەرەوەی سنووری خۆشیاندا بە باش نازانێ، باوەڕی بە ئاوێتە بوونی ژانرە ئەدەبییەکان نییە، نە لە نێوان خۆیاندا و نە لە دەرەوەی سنووری خۆشیاندا. ئەم بیروباوەڕانە تا سەدەی هەژدەهەم برەویان هەبوو، تەنانەت لە نیوەی دووەم سەدەی هەژدەهەمدا ڕەخنەگری ئەڵمانی (لێسینگ) لە کتێبێکدا بە ناوی (لاوکۆون) لە ساڵی (1766)ز، سەر لە نوێ لە گۆشەنیگای ترەوە جیاوازی و سەربەخۆیی هونەر و ژانرە ئەدەبییەکانی لە بەرپەرچدانەوەی ئەو هەوڵانەی، کە باسیان لە هاوبەشی و لە یەکتر نزیك کردنەوەی ژانرەکان و هونەرەکانی دەکرد، دووپات کردەوە، لە سەدەی نۆزدەیەمدا (فەردینادبرۆنتێر) لە ژێر کاریگەری تیۆری پەرەسەندنی (چارلس داروین)ەوە، تیۆری پەرەسەندنی ژانرە ئەدەبییەکانی دارشت. بە پێچەوانەی بیروبۆچوونی نووسەر و ڕەخنەگرە کۆنەکانی سەردەمی ئەرستۆوە پێی وابوو، کەهیچ ژانرێکی ئەدەبی قەوارەی چەسپاو و نەگۆڕی نییە، بەڵکو وەکو گیاندارێکی ئۆرگانی لە دایك دەبێت و گەشە دەکات، لەناو دەچێت، یانیش لە ژێر کاریگەری ژانرێکی ترەوە سەرهەڵدەداتەوە(43)، واتا (((برۆنتێر) وا دەبینێ کە چۆن لە سروشتدا هیچ شتێك لە ناو ناچێت بەم جۆرەش لە ئەدەبدا هیچ شتێك لە ناو ناچێت، چونکە جۆری ئەدەبی وەکو جۆری بایۆلۆجی وایە سەرهەڵدەدات و گەشە دەکات و لە ناو دەچێت، بەڵام لە ناوچوون لە جۆرەکانی ئەدەبدا وەك لە ناوچوونە لە جۆرەکانی بوونەوەرە زیندووەکاندا ـ بە تەواوەتی لەناو ناچێت بەڵکو هەندێ لە ڕەگەزەکانی بەردەوام دەبن لە جۆرێك یاخود لەو جۆرانەی کە لێیەوە فراژییان کردووە)).(44) لایەنی پۆزەتیڤانەی تیۆرییەکەی (برۆنتێر) لەوەدایە، کە ((لە لایەك ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو لە هەڵوەشاندنەوەی هزری نەگۆڕی و نەمری چوارچێوەی ژانرە ئەدەبییەکان، لە لایەکی دیکەشەوە سەرنجی توێژەرانی بۆ لێ ورد بوونەوەی ژانرە ئەدەبییەکان ڕاکێشا)).(45)

ژانرە ئەدەبییەکان لە تێڕوانینی تیۆری نوێ ئەدەبدا، ئەم تیۆرە باوەڕی بە ئاوێتە بوونی ژانرە ئەدەبییەکان هەیە، چ لە ناوخۆیاندا، یا لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەدەبدا، سەرەتای ئەم بۆچوونە بۆ سەدەی نۆزدەهەم، سەرهەڵدان و گەشەکردنی ڕێبازی ڕۆمانتیکی دەگەڕێتەوە. ئەم تیۆرە باوەڕی بە پاکی ژانرەکانی ئەدەب نییە، چونکە لەو باوەڕەدان، کە خاسیەتە تایبەتی یەکانی هەر ژانرێکی نوێ لە ناکاو و لەنەبوونەوە سەریان هەڵنەداوە، بەڵکو ئەو خاسیەتانە لە ژێر سێبەری

خاسیەتی ژانرەکانی تردا دەمێننەوە، لە هەمان کاتیشدا هێندێك لە خاسیەتەکانی ژانرە کۆنەکە بەلاوە دەنێن، بەرەنگاری هێندێکی تریان دەبنەوە، هێندێکیان بەو جۆرەی، کە بە گۆنجاوی دەبینرێن دووبارە بەکاردەهێنرێنەوە، بێ ئەوەی لە رێکخستنە باوە پێکهاتەکانی ئەو بونیادە بە تەواوی دابڕێت، بە تێپەر بوونی کات رێچکە نوێیەکە بەرەبەرە جێگەی خۆی دەگرێت، خاسیەتەکانی ژانرێکی نوێ دەردەکەوێت، بەم جۆرەش ئەم ژانرە دروست دەبێت.[46] واتا هەر ژانرێکی ئەدەبەی لە منداڵدانی ژانرەکانی پێشووتردا لە دایك دەبێت و گەشە دەکات، گۆڕانی بەسەردا دێت. هەرچەندە هەڵگری خەسڵەت و تایبەتمەندییەکانی ژانرەکانی ترە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێتە ژانرێکی سەربەخۆ لە ژانرەکەی پێش خۆی، بۆ نموونە: بۆ نووسینی ڕۆمان سوود لە بەشێك لە ڕەگەز و توخمەکانی داستان وەرگیراوە.

لە چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمدا، چەند هۆکارێك لە پرۆسەی ئاوێتەبوون و نەهێشتنی سنووری نێوان هونەر و ژانرە ئەدەبییەکاندا ڕۆڵی گرنگیان بینیووە، کە ئەوانیش : ئێستاتیکای بەراوردکاری، کە بەشێکە لە ئێستاتیکای هاوچەرخ، گرنگی دەدات بە شیکردنەوەی ڕەگەزە ئێستاتیکییەکانی زۆربەی هونەرەکان و دیاری کردنی لایەنی هاوبەش و لە یەك چوونیان، کاریگەری فاکتەرە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی ئەو سەردەم، گەشەسەندنی تیۆرە نوێیەکانی زانستی زمان و تێکەڵ بوونیان بە ڕەخنەی ئەدەبی و زانستی نوێی شێواز، کە گرنگیان دەدایە دەلالەتی ئاماژە گشتییەکانی زمان، لەم کارەشیاندا ناسنامەی ژانرێتی بەرهەمەکە فەراموش دەکرا، هەروەها کاریگەری ڕێبازە ئەدەبییەکانی (ئایندەخوازی،دادائیزم،سوریالیزم)،چونکە لە قۆناغ و سەردەمی ئەم ڕێبازە ئەدەبیانەدا نەك تەنیا ژانری ئەدەبی و هونەرییان تێکەڵ دەکرد، تەنانەت هێندێکجار لە پارچە کاغەزی ڕۆژنامەو کتێبی جیاجیادا دەقی تایبەتییان بەرهەم دەهێنا.[47] کەواتە((هەر قۆناغێك لە قۆناغەکانی گەشەکردن و گۆڕانی کۆمەڵگە پەیوەندی جوانیناسی و ئیستاتیکی خۆی بە جیهانەوە لەرێگەی چەند ژانرێکی دیاریکراوەوە بەرجەستە دەکات)).[48] لەگەڵ سەرهەڵدانی ڕێبازە نوێیەکانی ڕەخنە سنووربەندی نێوان ژانرەکان بەرەوکاڵبوونەوە و نەمان رویشت. تا ڕادەیەك، کە ئێستا ئەو سنووربەندییە نەماوە، چونکە ((لەژێر کاریگەری میتۆدە جیاوازەکانی ڕەخنەی نوێدا کە بە شێوەیەکی سەرەکی لە سەر پرنسیپەکانی زانستی نوێی زمان و سیمیۆلۆژیا دامەزراوە، ژانرە ئەدەبییەکان سنووری نێوانیان بە ئاسانی دەبەزێنرێن و ئاوێتەی یەکدی دەکرێن و هەندێ جار ژانرێك یان چەشنێکی نوێیان لێدروست دەکرێت، چونکە ڕەخنەی نوێ لە ڕوانگەیەکی زمانەوانییەوە دەق دەخوێنێتەوە و پتر گرنگی دەداتە ئەدگارە ئەدەبییەکانی دەق)).[49]

لە سەدەی بیستەمدا زۆر بە ڕوونی هەست بە تێکەڵبوون و ئاوێتە بوونی نێوان ژانرە ئەدەبییەکان

دەکرێت، چونکە سنووری نێوانیان بەردەوام لە گۆڕان و تەسك بوونەوەدایە، هەربۆیەشە جیاکاری لە نێوان ژانرەکانی ئەدەبدا ئەو بایەخەی جارانی نەماوە. ژانرەکان لە ناو خۆیاند ئاوێتە و تێکەڵاوی یەکتر دەبن، ژانرێکی تری نوێ دروست دەبێت.ژانرە کۆنەکەش یان وازی لێ دەهێنرێت، یان لە ناو ئەچێت.(50) ئەمەش پێوەندی بە ژانرەکان خۆیانەوە هەیە،کە بە گوێرەی پێداویستییەکانی سەردەم و هاتنە پێشەوەی بابەتی نوێ، تووشی گۆڕان دەبن. بەو واتایەی، کە ((سەرهەڵدان و گۆڕان و ژیان و مەرگی ژانر و فۆرمی ئەدەبی پێوەندە بە کۆمەڵێك یاسا و بنەمای مێژوویی و کۆمەڵایەتی ڕۆشنبیرییەوە، هەریەك لەو بنەمایە بە شێوەیەك لە شێوەکان دەبێتە هاندەر و زەمینە سازکەری هەر گۆڕانکارییەك)).(51) بۆ نموونە: کاتێك شیعر لەڕووی کێش و سەرواوە گۆڕانی بەسەردا هات، ڕووی کردە کێش و سەروای ئازاد ((بە دوای سەرچاوەی دیکەدا گەڕا بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی تر بونیادە زمانی و وێنەییەکانی دروست بکاتەوە، بەتایبەتی لە دوای ئەو گۆڕانکارییە گەورانەی لە شیعری هاوچەرخ و نوێدا بە سەر فۆرم و بۆنیاد و زمانی شیعردا هاتوون. شیعر چیتر باوەڕی بە سنوورەکانی خۆی نەماوەو پەڕیوەتەوە بۆ نەك تەنها ئەو دیوی سنووری ژانرە ئەدەبیە نزیکەکان ، بەڵکو بۆ هونەرەکانی تریش...ئەمەش پێویستی بە وزەیەکی شیعریی گەورە هەیە)).(52) هەروەها ((پێشکەوتنی هونەری پەخشان و بە تایبەتیش هونەری ڕۆمان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و لەسەدەی بیستەم وای لەشیعر کرد خۆی لەبەردەم تەکنیکی تازەو دواجاریش نەفەسی درێژبدۆزێتەوە،چونکە ڕۆمان بەبەراورد لەگەڵ شیعر لە پانتاییەکی فراوانتردا مامەڵە لەگەڵ واقیع دەکا)).(53) لەو کاتەدا شیعر زیاتر پەڵی بۆ هەموو ژانرەکانی تر هاوێشت، بێئەوەی خۆشی وەکو ژانر، خەسلەتە تایبەتیەکانی خۆی لەدەست بدات.ئەم پەڵهاوێشتنەی شیعر خۆی لەپەخشانە شیعر،داستانە شیعر،درامای شیعری،مەنەلۆژی درامی ناو شیعر، شیعری درێژی ئەمڕۆ و پاشانیش چیرۆك،شیعر،یاخۆد ڕۆمانەشیعر دەدۆزێتەوە(54)،((وزەی جوولە ئامێزی شیعر لەوەدایە، کە دەتوانێ لە چوارچێوەی ریتم و موسیقای شیعرییەوە، نەك هەر پەڵ بۆ ژانرەکانی تریش بهاوێ، بەڵکو هەموو ژانرە ئەدەبییەکانی تریش لەناو خۆیدا بەرجەستە بکات، چونکە دواجار شیعر دەقە.دەقیش خەسلەتێکی زیندووی هەیەو لەپانتاییەکی فراواندا جمۆجۆڵ دەکات، لە سەردەمی ئەمڕوی ئەدەب،هەموو پرنێسپە پیرۆزەکان،گشت سنوورە قەدەغەکراوەکان لەبەردەم،نەك هەر شیعر، بەڵکو تەواوی بەرهەمی ژانرەکانی تری ئەدەب کۆڵیاندا، هزری داهێنەرانەی نووسەر تا دێ ژانرە ئەدەبییەکان زیاتر لە یەك نزیك دەکاتەوە و زۆر لە پێکهاتەی ژانرەکان تێکهەڵکێش دەکات))(55)،تەنیا شیعر سوودی لە توخمە هونەرییەکانی ڕۆمان، چیرۆك، شانۆنامە، سینەما، شێوەکاری،

وەرنەگرتووە،بەڵکو ئەوانیش بە تایبەتی رۆمان، چیرۆك، شانۆنامە سوودیان لە هەندێ توخمی شیعری وەرگرتووە، زمانێکی شیعرییانەیان تێکەڵ بە زمانە پەخشانییەکەیان کردووە و بۆ گێڕانەوەی ڕووداوەکان (نەك بۆ وەسفەکان).[56] بەم شێوەیە((هەموو ژانرەکان بۆ دەوڵەمەندکردن و بە هونەریکردنی بۆنیادی خۆیان سوودیان لە یەکتری وەرگرت. ڕۆمان و چیرۆك و شانۆ و شیعر و سینەما ..هتد سوودیان لە بونیادی یەکتر وەرگرت. تەنانەت ئێستا جۆریك لە دەق پەیدا بووە، وەکو (دەقی کراوە)* دەناسرێت)).[57] واتا تێکست بە سەر دەرەوەی خۆیدا کراوەتەوە، ئیدی لەگەڵ چەند دەقێکی تر و چەند ڕەگەزێکی تردا بە نێو یەکدا دەچن، هیچ ژانرێکیش نییە بە تەواوی گوزارشت لە ژانرەکەی خۆی بکات و کاریگەری ژانرەکانی تری بە سەرەوە نەبێت، نە شیعر بە تەنها ڕەگەزەکانی شیعر لە خۆ دەگرێت و نەچیرۆك و نە رۆمان و ...هتد. بەڵکو ئاوێزان بوونێکی شیعری لە سەرانسەر ڕەگەزەکانی ژانرە جیاجیاکاندا دروست دەبێت و تێکستێکی نوێ بەرهەم دەهێنێت، کە دەشێت بە تێکستی والآ بناسرێت.[58]. لە ئەنجامی ئەم ئاوێتە بوونە دەقێك بەرهەم دێت، کە بە شێوە تەقلیدییەکەی ناچێتە ژێر هیچ یەکێك لەو ژانرە ئەدەبییانەی بۆ شیعر و چیرۆك و ڕۆمان و شانۆنامە دانراون، بۆ ئەم جۆرە دەقە زاراوەی تریش بەکارهاتووە، وەکو: زاراوەکانی (دەق، تێکست، نووسین، نووسینی دەقێتی)**، تەنانەت بەکارهێنانی ئەم زاراوانە بۆ دەقی بەرهەم هاتوو، لە گۆتاری ڕەخنەی نوێدا خۆی لە خۆیدا سیمای کاڵبوونەوەو دیارنەبوونی ناسنامەی ژانری ئەدەبییە.لەو ڕوانگەیەشەوەیە،کە هەر ناولێنانێك دەستەوەستانە لەپەنجە خستنە سەر ئەدگارەکانی بنیاتی دەقەکە[59]. بەم کارەش ڕەخنەی نوێ توانی قەوارەی سەربەخۆیی ژانرەکان هەڵبۆەشێنێتەوەو سنوورەکانی نیوانیان لابەرێت و دەرگا بۆ بەیەکداچوون و هاوبەشیکردن و ئاوێتەبوونیان بکاتەوە، چ لە ناوەوە و چ لە دەرەوەی سنووری ئەدەبدا، لە ئەنجامی ئەمەشدا دەقی ئاوێتە بەرهەم هاتئەم جۆرە دەقەش وەکو شۆرشێك وایە بەسەر زۆربەی ژانرەکانی تری ئەدەبیدا، چیتر ئەو ژانرانە باویان نەماوە وەکو شیعر تەنها شیعر بێت و پێکهێنەر و یاسا و ریسای تایبەتی خۆی هەبێت، بەڵکو شیعر ئێستا پێکهاتەیەکە تێکەڵ لەگەڵ هەموو ژانرەکانیتر. ئێستا لە بۆنیاد و پێکهاتەی هەموو شیعرێك، هونەری گێڕانەوەی وەك : دایەلۆگ، مەنەلۆگ، فلاش باك، شانۆگەری، سینەما...هتد، ئەمانە هەمووی دەدۆزیتەوە، واتە ئەو قاڵبەی بۆ شیعر دانرابوو هەڵوەشاوەتەوە، هەروەها لە ڕووی بۆنیادی زمانەوە چیتر ئەو زمانە باوی نەماوە کە تایبەت بێ بە شیعر.[60]

پاژی دووەم: دەقی ئاوێتە لە ئەدەبی کوردیدا

دەقی ئاوێتە لە ئەنجامی ئەو بوارەی، کە تیۆری نوێ ئەدەب و ڕەخنەی نوێ بۆ پەیوەندی هاوبەش و نزیکی لە نێوان ژانرە ئەدەبییەکاندا و مەسەلەی تێکەڵبوون و بەیەکداچوونیان لە چوارچێوەی

ئەدەب و لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەدەبیشدا ڕەخساند بووی، هاتوتەکایەوە. بابەتێکی گرنگ و سەرەکی تیۆرو ڕەخنەی نوێ ئەدەبە، وای لە ڕەخنەگران کردووە، کە بە دوای ئیشکالییەتی دەقدا بچن، ئەگەر سەیری بابەتەکان و ئەزموونی لێکۆلینەوە ئەدەبی و ڕەخنەییەکان بکەین، ئەوا دەبینین لە (لێکۆلینەوە ئەدەبی و ڕەخنەییەکانماندا تا ئێستا بە شێوەیەکی بەرفراوان لەم بابەتە نەکۆلدراوەتەوە.هەرچەندە لە مێژە وەکو دیاردەیەکی دابڕاو ئاماژە بۆ نزیکی و هاوبەشی هونەر و ئەدەب کراوە، لە ساڵی (1975)ەوە لە ژمارە (27)ی گۆڤاری بەیاندا لە ڕێگای وەرگێڕانی وتارێکەوە سەبارەت بە تێکستی وێنەیی، (مەحمود زامدار) ڕوویەکی ئەم بابەتەی خستووتە بەرچاوی نووسەر و خوێنەری کورد، بەلام وەك توێژینەوەیەکی تیۆری زانستی زۆر درەنگ و کەم ئاوڕ لە بابەتی پێوەندی و بەیەکداچوونی ژانرە ئەدەبییەکان دراوەتەوە.لە ساڵی (1997)دا (د. محمد بەکر) لەنامەی دکتۆراکەیدا ئەوەندەی پێوەند بێت بە باسەکەیەوە بە چەند ڕستەیەك ئاماژەی بۆ ئەم بابەتە کردووە.لە ساڵی (1998) لە ژمارە(29)ی گۆڤاری (ڕامان) کۆمەڵە وتارێکی لەبارەی پێوەندی نێوان شیعرو وێنەو هونەرو ئەدەب بلاوکرۆتەوە.ئەگەر بە ووردی سەرنجی ئەم وتارانە و هەر وتارێکی تری ئەم بوارە بدەین، کە تا ئێستا لە گۆڤارەکانماندا بلاوکراونەتەوە. بۆمان دەردەکەوێت، کە زۆربەی وتارەکان نزیك بوونەوە و بەیەکداچوونی هونەر و ئەدەبیان بەشێوەیەکی بنچینەیی و بەرفراوان گرێ نەداوەتەوە بە بابەتی ئاوێتەبوونی ژانرە ئەدەبییەکانەوە، کە ئەمە بنەمای تیۆری و ئیستاتیکی ئەم جۆرە دیاردانەیە)[61]، بەلام د.فوئاد ڕەشید لە ساڵی (2001)دا، لە ژمارە (65)ی گۆڤاری ڕاماندا، لێکۆلینەوەیەك بەناوی (دەقی ئاوێتە ناوو ناسنامە (کێشەی ئاوێتەبوونی ژانرە ئەدەبییەکان لە ئەدەبی هاوچەرخی کوردیدا) بلاوکردۆتەوە،لەم لێکۆلینەوەیەدا بەشێوەیەکی زانستیانە (دیاردەی ئاوێتە بوونی ژانرەکانی ئەدەب لە ناوەوە خۆیان و لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەدەبدا، هۆکارەکانی ئاوێتەبوون، جۆرەکانی ئاوێتەبوون)بەشێوەیەکی زانستیانە دەخاتەڕوو.لەم لێکۆلینەوەیەدا بەیەکداچوون و لێك نزیکبوونەوەی هونەرو ئەدەب بە شێوەیەکی بنچینەیی و بەرفراوان بە بابەتی ئاوێتە بوونی ژانرە ئەدەبییەکانەوە پەیوەست دەکات، بە جۆرێك لە جۆرەکانی دەقی ئاوێتە دادەنێت.

دەقی ئاوێتە، ئەو دەقە ئەدەبییەیە، کە لە ئەنجامی تێکەڵ بوون و بەیەکداچوونی هێندێك ڕەگەزی ئیستاتیکی دوو ژانری ئەدەبی یان زیاتر، یان ژانرێکی ئەدەبی و هونەرێکی تردا پێك دێت، ژانرێکی نوێ دروست دەکات، کە خاوەنی تایبەتمەندی خۆیەتی. هەڵبەتە کرداری ئاوێتەبوونەکەش ئاوێتەکردنێکی میکانیکی نییە، بەڵکو لە فۆرم و دارشتنێکی نوێدایە، هەربۆیەش (جیرار جێنیت) پێی وایە،کە لە ئەنجامی ئەم

ئاوێتەکردنەدا ژانرێکی نوێ بەرهەم دێت، مەرج نییە دەقی ئاوێتە تەنیا بەرهەمی ئاوێتە بوونی دوو ژانری ئەدەبی بێت، بەڵکو هەندێ جار لە ئەنجامی ئاوێتەبوونی ژانرێکی ئەدەبی لەگەڵ ڕەگەزی ئیستاتیکی هونەرێکی دیکەوە وەك هونەری شێوەکاری، وێنەکێشان دروست دەبێت، وەك دەقی وێنەیی، یان لەگەڵ ئامراز و هێماکانی بوارێکی زانستیدا، وەك ئەو تێکستانەی، کە زیاتر لە ڕێگای هێماکانی بیرکاری و ئەندازەوە لەگەڵ خوێنەر دەدوێن[62] ، یان لە ئەنجامی ئاوێتەکردن و بەکارهێنانی بۆنیادی چەند جۆرە ژانرێکی ئەدەبی جیاواز جۆراوجۆر لە دەقێکی ئەدەبیدا بەرهەم دێت. وەك دەقی والا ، کە پانتاییەکە لە فۆرمە جیاوازەکان، لە ئەنجامی فراوانبوونی مەودای ئاوێتەبوونی نێوان ژانرە ئەدەبییەکانەوە هاتووتەکایەوە و خۆی لە بەرجەستە کردنی بۆنیادی چەند جۆرە ژانرێکی جیاوازی ئەدەبیدا دەخاتەڕوو. وەك ژانرەکانی: چیرۆك، ڕۆمان، شانۆ،.... هتد.

جۆرەکانی دەقی ئاوێتە لە ئەدەبی کوردیدا

ئەگەر لە دیاردەی ئاوێتە بوونی دەق لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی کوردیدا وورد بینەوە.ئەوا بۆمان دەردەکەوێت، کە کرداری ئاوێتە بوون و بەیەکداچوونی ژانرە ئەدەبییەکان لە چوار تەوەردا خۆی دەبینێتەوە، کە پێشتر د. فوئاد ڕەشید لە لێکۆڵینەوەکەیدا بەناوی (دەقی ئاوێتە (ناو ناسنامە))[63]، سێ تەوەری خستووتەڕوو، کە ئەوانیش (ژانری ئەدەبی لەگەڵ ژانری ئەدەبی، ژانری ئەدەبی لەگەڵ هونەرێکی دیکە، ژانری ئەدەبی لەگەڵ کەرەستەی زانستێکی ڕووت)، تەوەرەی چوارەمیش ئەو جۆرە دەقەیە، کە بونیادی چەند جۆرە ژانرێکی ئەدەبی جۆراوجۆر و جیاوازی ئەدەبی لە خۆدەگرێت.پانتاییەکە لە فۆرمە جیاوازەکان پێی دەگوترێت (دەقی والا)، کە جۆرێکە لە جۆرەکانی دەقی ئاوێتە،بەو واتایەی هەموو (دەقێکی والا)، دەقێکی ئاوێتەیە،بەڵام مەرج نییە هەموو دەقێکی ئاوێتە (دەقێکی والا) بێت.لەم لێکۆڵینەوەیدا ئێمە هەڵوەستە دەکەین لە سەر ئەو جۆرەی دەقی ئاوێتە، کە لەم ساڵانەی دواییدا لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە، کەواتە دەتوانین جۆرەکانی دەقی ئاوێتە لە ئەدەبی هاوچەرخی کوردیدا، لەم چوار جۆرەی خوارەوەدا بخەینەڕوو:

- جۆری یەکەم:

ئەو دەقە ئاوێتانەن، کە لە ئەنجامی بەیەکداچوون و تێکەڵبوونی ڕەگەزی ئێستاتیکی و هێندێك تایبەتمەندی دوو ژانری ئەدەبی بەرهەم هاتوون. بۆ نموونە ڕۆمانە شیعر،چیرۆکە شیعر،....هتد.ئاوێتەبوونی ئەم دوو ژانرە لە ئەنجامی گەشەکردن و پەیدابوونی شیعری ئازاد و دوورکەوتنەوە لە کۆت و بەندی کێش و سەروا هاتووتەکایەوە، چونکە سنووری نێوان شیعر و ڕۆمان، یاخۆد شیعر و پەخشان، یا شیعر و چیرۆك،...هتد.تەسك کردووتەوە.ئەم جۆرە ئاوێتە بوونەش لە ئەدەبی کوردیدا دیاردەیەکی نوێ نییە،((لەساڵانی حەفتاکان ڕەگورێشەی

بەدیارکەوت. دوای ئەوەی (لەتیف هەڵمەت) کۆشیعری (خوا و شارە بچکۆلەکەمان)ی بڵاوکردەوە. دە نێو ئەم دیوانەدا و دیوانەکانی دواتریشی کۆمەڵێ دەقی کراوە بەرچاو دەکەون وەکو (ئەم کۆڵەکانە ئەشکێنم، لە باولێکی کلیل ونبوودا، چوار هەڵبەست لە ڕۆژمێری ڕێبۆارێکی ماندوودا) دەقی (دژی گوێ بەرەو ئەو) لە بەرگی دووەمی دیوانەکەیدا، ئەمانە دەتوانرێت بە(دەقی کراوە)*لە قەڵەم بدرێن، چونکە شاعیر هەوڵیداوەو هونەرەکانی گێڕانەوەی وەکو هونەری شانۆ، فلاش باك،چیرۆکی بەکار بردووە))[64] ،هەروەها (لەتیف هەڵمەت) خۆشی ئاماژە بەوە دەکات و دەڵێت : نەمویست خۆم بچمە ئەو باسەوە، چونکە نامەوێت هەمووی خۆم باسی بکەم، یەکەم دەقی ئاوێتە لە شیعری کوردیدا من نووسیومە لە ساڵی (1970)دا لە دیوانی (خواوشارە بچکۆلەکەم)دا بڵاوبۆتەوە، پێشتریش لە ئێستگەی کوردی دەنگی بەغداوە لە بەرنامەکانی (کاك جەلالی میرزا کەریم و کاك عەبدوڵڵا عەباسدا) بڵاوبۆتەوە.[65]

ـ جۆری دووەم

ئەو جۆرە دەقە ئاوێتانەن، کە لە ئەنجامی بەیەکداچوون و ئاوێتەبوونی ژانرێکی ئەدەبی لەگەڵ هونەرێکی تردا بەرهەم دێن.وەکو هونەرەکانی شێوەکاری، وێنە کێشان، ((دەتوانین هەردوو شیعری (دامە) و (هۆش)ی (عەباس عەبدوڵڵا یووسف)ی شاعیر کە لە گۆڤاری (ڕامان)ی ژمارە (3)دا بڵاو یکردۆتەوەو مێژووی (979/11/3) و (979/11/17)ی لە سەر دانراوە بەکۆنترین مێژوو دابنێین بۆ نووسینی شیعرێکی وێنەیی و ئەندازەیی.. بەڵام وەك ئاگاداربین (خلود)ی فەرهاد پیرباڵ بەر لە مێژووی بڵاوکردنەوەی ئەم شیعرانە لە کۆهۆزانی (Eixl) لە پاریس لە ساڵی (1990)دا بڵاوبۆتەوە))[66] ، کەواتە ئەم جۆرە دەقانە دەبنە دوو جۆر[67] :

1ـ دەقی وێنەیی:

لەم جۆرە دەقانەدا وێنەی شتێکی ماددی بە هۆی وشەیەك یان چەند وشەیەك دروست ئەکرێ، بە شێوەیەك ، کە پەیوەندییەکی سیمانتیکی وشەکان و سیمای گشتی وێنەکە بەیەکەوە گرێ دەدات. بۆ نموونە: دەقەکانی (پەرداخێك، خاچێك)، لەم دوو دەقەدا دەبینین، کە وێنەی شتێکی ماددی بە وشە کێشراوە و ناونیشانی دەقەکە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە فۆرمی دەقەکەوە هەیە، ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت بۆ خوێنەر لە وەرگرتن و تێگەیشتنی پەیامی دەقەکە، بەڵام مەرج نییە هەموو دەقێکی وێنەیی بەم شێوەیە بێت، واتە ناونیشانی دەقەکە ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە فۆرمی دەقەکەوە هەبێت. بۆ نموونە لە دەقی (خلود)دا، ناونیشان ئەو ڕۆڵە نابینێت.

2ـ دەقی شێوەکاری

شیعرییەتی ئەم جۆرە دەقانە لە ڕێگای یاریکردن بە فۆرمی ڕێنووسی وشەکان و پارچە پارچە کردنیان و جێگۆڕکێی جوگرافیای وشە و ڕستەکان و بەجێهێشتنی بۆشایی و دانانی خاڵ لەگەڵ وەرگر دەدوێت، مەرج نییە ئەم کردارەش

وێنەی شتێکی ماددی پێك بێنێت.((مەبەست لێی شیعرێك نییە باسی شێوەکاری بکات، بەڵکو مەبەست لە دابەشبوونی جوگرافی وشە و مۆرفیم یا ڕەنگی ڕەشە بە سەر پانتایی سپی کاغەزدا کە شکڵێك بۆ شیعرەکەی دەستەبەر دەکات)).[68]

ـ جۆری سێیەم

ئەم جۆرە دەقە ئاوێتانەن، کە لە ئەنجامی ئاوێتەبوون و بەیەکداچوونی وشە و ڕستەکان لەگەڵ کەرەستە و هێماکانی زانستێکی ڕووتدا وەکو زانستی بیرکاری و ئەندازەو کیمیا بەرهەم دێن.لەم جۆرە دەقانەدا هێل و هێما و ژمارە،جێگەی وشەو دەربڕینەکان دەگرنەوە،واتا هێما و هێڵ و ژمارە دەبنە جێگری وشە و دەربڕینەکان. نووسەر پەیامی دەقەکە بە بەکارهێنانی کەرەستە و هێماکانی یەکێك یان زیاتر لە زانستە ڕووتەکان بەرجەستە دەکات، بە بەکارهێنانی کەمترین ئامرازی زمانی مەبەستەکەی دەگەینێت. بۆ نموونە: دەقەکانی (پەرگاڵ)ی فەرهاد پیرباڵ و (هیچ)ی زانا خەلیل و (ئاشتی یا ئاشووب)ی ئەحمەد لەتیف خورشید.

ـ جۆری چوارەم

ئەم جۆرە دەقە ئاوێتەیە، خۆی لە ئاوێتە کردن و کۆکردنەوە و بەکارهێنانی بۆنیادی چەند جۆرە ژانرێکی جیاواز و جۆراوجۆر ئەدەبی لە یەك دەقدا دەخاتەڕوو و بەرجەستە دەکات، پانتاییەکە بۆ فۆرمە جیاوازەکان، بۆ نموونە وەکو (دەقە والآکان)ی شێرکۆ بێکەس، ئەم جۆرە دەقانە تەنیا کۆکردنەوەی کۆمەڵێك ژانری جۆراوجۆری ئەدەبی وەك شیعر و پەخشان و ڕۆمان و ....هتد. نییە، بەڵکو ڕاگرتنی هاوسەنگی نیوانیشیانە، واتا((شاعیر یان دەقنووس بە دوو ئاراستە مامەڵە لەگەڵ ئەم ڕەگەزانەدا دەکات. ئاراستەی یەکەم: بەکارهێنانیان وەك ئەوەی لە کۆنتێکستی خۆیاندا هەن. ئاراستەی دووەم: دروستکردنی هارمۆنیکا و هاوسەنگیی نێوان هەریەکەیان))[69]،ئەم دەقە دەرەنجامی فراوانبوونی مەودای ئاوێتە بوونی نێوان ژانرەکانە،بەتایبەتی لەدوای ئەوەی پاکژی و سەربەخۆیی ژانرە ئەدەبییەکان لە لایەن تیۆر و ڕەخنەی نویَ ئەدەبییەوە ڕاگەیندرا، لە لایەکی دیکەیشەوە ((لە سەردەمی ئەمڕۆی ئەدەب، هەموو پرەنسیپە پیرۆزەکان، گشت سنوورە قەدەغەکراوەکان لە بەردەم، نەك هەر شیعر، بەڵکو تەواوی بەرهەمی ژانرەکانی تری ئەدەبی کوڵیاندا، هزری داهێنەرانەی نووسەر تا دیَ ژانرە ئەدەبییەکان زیاتر لە یەك نزیك دەکاتەوە و زۆر لە پێکهاتەی ژانرەکان تێکهەڵکێش دەکات)).[70] هەر بۆیەشە (ململانێی شاعیر یان نووسەر لەگەڵ فۆرمە جیاوازەکانی ئامێزی بە هەموو ژانرە ئەدەبییەکاندا دەکات بۆ بەرهەمهێنانی دەقێکی " والآ "، کە بتوانێت ئازارە گەورەکان دەربڕێت. بیَ ئەوەی ڕێگا بدات ئەو گەورەییە پانتاییەکانی شیعر بچووك بکاتەوە، چونکە شیعر گفتوگۆی شاعیرە لەگەڵ خۆدی خۆی،بۆیە رووبەری ئەگەرەکان لە بەردەم شاعیر تەسك دەکاتەوە، بەڵام بۆ ئەوەی ببێتە دەنگێکی کۆمەڵایەتی، پێویستە پەرە بە شێوازێکی یا ڕێگەیەکی تازە

بدرێت بۆ گوزارشتکردن، بەو واتایەی، کە((هەر قۆناغێك لە قۆناغەکانی گەشە کردن و گۆڕانی کۆمەڵگە پەیوەندی جوانیناسی و ئیستاتیکی خۆی بە جیهانەوە لە ڕێگەی چەند ژانرێکی دیاریکراوەوە بەرجەستە دەکات))[71]،ئەو ڕێگا تازەیەش، ئەو ڕێگایەیە کە شێرکۆ بێکەس لە چوارچێوەی دەقە والاکانیدا وەکو ئەزموونێکی تازە لە ئەدەبی کوردیدا بنەماکانی دارشت.[72]، (شێرکۆ بێکەس) ڕەچەشکێنی ئەم بوارەیە، ((ڕەچەشکێنی (شێرکۆ بێکەس) ڕەچەشکێنی فۆڕمەلی شیعریە و لەگەڵ ئەو شێواز و ستایلەی ڕابردووی خۆیدا جیا دەبێتەوەو بنەماو سکێچێکی دیکە، بۆ قالبی شیعریی بە هەموو فۆڕمەکانی (کێش، قافیە، پەیوەستبوونی ئاسۆی و ستوونی) دەشکێت و ستایلی جیاوازتر لە دەقی شیعریدا دەگرێتەبەر، لە سەرەتادا ئەم هەنگاوەشی، لە هەندێ دەقی شیعرییدا، بە شێوەی پارچە دەردەکەوێت و دواتر وردە وردە، ئەم سنوور بەزاندنەی دەقی شیعری، زیاتر دەکات، واتە لە دەقێکی شیعریەوە دەست پێدەکات بۆ پەخشانە شیعر تێکستێکی والا و بەدیوانیکردنی شیعرێکی والا)).[73]

سەبارەت بە (دەقی والا)، وەك دیاردەیەکی پۆست مۆدێرنە* لە ئەدەبی نوێی کوردیدا، لە لێکۆلینەوە ڕەخنەییەکانماندا تا ئێستا بەشێوەیەکی بەرفراوان و زانستیانە لێ نەکوڵدراوەتەوە، ئەوەی کە باسیش کرابێت، بە شێوەی وتار لە ڕووپەری کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامەکانەوە خراونەتە ڕوو، کە هەریەکەیان بە جۆرێك باسی ئەم جۆرە دەقەی کردووە، چەندین زاراوەشیان بۆ بەکاربردووە، زۆربەشیان تێکەڵیان کردووە لەگەڵ چەمك و زاراوەی (دەقی کراوە).[74]

پاژی سێیەم: دەقی والا فۆرمێکی تازەی ژانرە ئەدەبییەکان

دەقی والا وەك یەکێك لە دەرهاوێشتەکانی پۆست مۆدێرنە لە ئەدەبی کوردیدا، ئەزموونێکی نوێیە، لە ((شیعری پوست مۆدێرنە لە کۆتایی سالانی نەوەدەکانەوە، لە ناو شیعری کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە و لە سەرەتاکانی هەزارەی نوێدا، پەلی زیاتری لە ناو شیعری شاعیرانی کورد، چ لە ناو هەریم و چ لە تاراوگە هاویشتووە))[75].لەم سالانەی دواییدا کاری لە سەر کراوە، کە بە هۆی فراوانبوونی مەودای ئاوێتە بوونی ژانرەکان، لە ئەنجامی کاڵبوونەوە و نەمانی سنووری نێوان ژانرە ئەدەبییەکان، لە ژێر کاریگەری ڕەوتە ڕەخنەییە نوێیەکان و تیۆری نوێ ئەدەب و کۆڵدانی هەموو بنەما پیرۆزەکان، گشت سنوورە قەدەغە کراوەکان لە بەردەم، نەك هەر شیعر ، بەڵکو تەواوی ژانرەکانی تری ئەدەب، هاتووتەکایەوە، هەروەها گەورە بوونی موعاناتەکان نووسەر یان شاعیریان ناچار کرد، کە ململانێ لەگەڵ فۆرمە جیاوازەکاندا بکات، تاکو بتوانێت لە ڕێگەیانەوە گوزارشت لەو موعاناتە گەورانە بکات، بێ ئەوەی پانتاییەکانی شیعر تەسك بکاتەوە، چونکە تەنیا بەرهەمی گەورە دەتوانێت موعاناتی گەورە دەربرێت، بەڵام هێندێك لە شاعیرانی تر بە هۆی

گەورە بوونی موعاناتەکانیان. کاتێك، کە تێنوێتییان تەنها بە شیعر نەشکاوە، دەستبەرداری شیعر بوونە و پەنایان بردووتە بەر رۆمان، چوونەتە ژێر باری ئەو بۆچوونەی، کە پێی وایە رۆمان پانتاییەکەی گەورەترە لە شیعر، بەوەی کە شیعر ژانرێکی تایبەتە، گفتوگۆی شاعیرە لەگەڵ خۆدی خۆی، بۆیە رووبەری ئەگەرەکان لە بەردەم شاعیر تەسك دەکاتەوە، بەڵام لە (دەقی والا)دا شاعیر نەك هەر دەستبەرداری شیعر نابێت، بەڵکو لەگەڵ پەخشان و چیرۆك و شانۆنامە ....هتد. بە شێوەیەکی هاوتەریب لە چوارچێوەی (دەقێکی والا)دا تێکهەڵکێشی دەکات، دواجار شیعر دەبێتە دەنگێکی کۆمەلایەتی[76] ئەم جۆرە دەقە شێوازی نووسینی جیایە، دەقێکە کە ناچێتە خانەی هیچ یەکێك لە ژانرە ئەدەبیەکانی (شیعر، چیرۆك، پەخشان،..هتد)،واتە((دەکرێ "دەق" ێك بنووسرێ نەچێتە خانەی هیچ یەکێك لەو چوار ژانرە ئەدەبییە (شیعر، چیرۆك، رۆمان، شانۆنامە) و تەنانەت نەچێتە خانەی ژانری (پەخشانەشیعر)یشەوە، بەڵکو "دەق" ێك بێ وەك ژانرێکی ئەدەبی،سەربەخۆیی خۆی رابگەیەنێ و، تایبەتمەندیی خۆی بەوە جیا بکاتەوە کە تۆرێك بێت لە پەیوەندییەکانی، نێوان توخمە جیاجیاکانی چەند ژانرێکی ئەدەبی و پێکهاتەی جومگەکانی لە جەستەی دەقێتیدا رێکبخات))[77]، ژانرێکی نوێ پێك بهێنێت، کە هەموو ئەو ژانرانە لەخۆ بگرێت.

(دەقی والا) لە سادەترین پێناسەدا ((ماڵێکە نە یەك بابەت و نە یەك فۆرمی دیاریکراوی تیا ناژی هیچ کام لە شیعر و چیرۆك و پەخشانە شیعرو شانۆنامە خاوەنی هەموو ماڵەکە نین، بەڵام لە هەمان کاتدا ماڵی هەموویشیانە. ئەشێ لە حەوشەی ئەم ماڵەدا گوێمان لە خوێندنی باڵندەکانی شیعر بێ. یان لە ژوورێکیا چاومان بە نەخش و نیگار و مافووری ڕەنگالەی پەخشان و پەخشانە شیعر بکەوێ. یان لە ڕاڕاوێکا تووشمان ببێ بە تووشی حیکایەت خوانێکەوە، چاومان بە ڕەوتی چیرۆك بکەوێ یان لە هۆڵەکەیدا درامای شانۆ ببینین. هر جارە ببینە میوانی یەکێکیان))[78] ، کەواتە دەتوانین بڵێین (دەقی والا) بریتییە لە پانتاییەك بۆ کۆکردنەوەی چەند ژانرێك بەیەکەوە، مەزراندنی هەریەکەیان بە خەسلەت و تایبەتمەندی خۆیەوە لە دەقێکدا، بەو واتایەی (دەقی والا) هەڵگری تایبەتمەندی ژانرەکانی ترە، لە هەمان کاتیشدا ناچێتە ناو چوارچێوەی هیچ یەکێك لە ژانرە سەربەخۆیەکان، کە پێی بگۆترێ شیعر، یا رۆمان، یا دراما،...هتد،بەڵکو ئاوێتەی بۆنیادی چەند ژانرێکی جۆراوجۆری ئەدەبییە لە ناو یەك دەقدا.ئەم دەقەش تەنیا کۆکردنەوەو ئاوێتە کردنی ژانرە جۆراوجۆرەکان نییە بەڵکو ڕاگرتنی هاوسەنگی نێوانیشیانە، بەو واتایەی کە نووسەر، یان شاعیر لەم جۆرە دەقانەدا بە دوو ئاراستە مامەڵە لەگەڵ دەقەکەدا دەکات،((لەلایەك سەربەخۆیی ڕەگەزە ئەدەبییەکان دەپارێزن،لەلایەکی ترەوە کار لە سەر بەرهەمهێنانی جیاواز دەکەن))[79]، واتا لەم دەقەدا چیرۆك، چیرۆکبوونی خۆی لە دەست نادات،

شانۆیش لـە سەر بنەما شانۆییەکانی بەجێگیری دەمێنێتەوە،هەروەها شیعریش سەرەڕای ئەوە کە پانتاییە فراوانەکەی خۆی دەپارێزێت، پەل بۆ ڕەنگەکانی تریش دەهاوێژێت، بەو مەبەستەی شان بە شانی ژانرەکانی تر گرۆتینێکی سۆسیۆلۆژی بە دەقەکە ببەخشێت.((هیچ ژانرێکیش نییە بەتەواوی گوزارشت لـە ژانرەکەی خۆی بکات و کاریگەری ژانرەکانی تری بە سەرەوە نەبێت، نە شیعر بە تەنها ڕەگەزەکانی شیعر لـەخۆ دەگرێت و نە چیرۆك و نەڕۆمان ... هتد، بەڵکو ئاوێزان بوونێکی شیعری لـە سەرانسەری ڕەگەزەکانی ژانرە جیاجیاکاندا دروست دەبێت و تێکستێکی نوێ بەرهەم دەهێنێت، کە دەشێت بە تێکستی والآ بناسرێت)).[80]

ئەوەی لـە (دەقی والآ)دا، هەموو ئەو ژانرە ئەدەبییانە بە یەکەوە دەبەستێتەوە و بە شێوەیەکی دینامیکیانە پەرەیان پێ دەدات (گێڕانەوە)یە، بەوەی گێڕانەوە خاڵی هاوبەشە لـەنێوان هەموو ئەو ژانرە ئەدەبی و هونەرییەکاندا، هەر لـە چیرۆك، ڕۆمان، شانۆ و شیعرەوە تاکو مێژوو، سینەما و هونەری شێوەکاری . مەنەلۆگی درامی و دیالۆگ وەك دوو کەناڵی گرنگی گێڕانەوە زمانی ڕۆژانە ئاوێتەی زمانی نووسین دەکەن، کە لـە ڕێگایانەوە شاعیر وێنەی واقیع دەکێشێت.[81] لـەم جۆرە دەقانەدا گێڕانەوە پانتایی دەقە شیعرییەکەی داگیر دەکات و تەواوکەری گوزارشتە زەینییەکانە، کە شاعیر دەریاندەبڕێت.لـە دەقی والآدا شاعیر یان نووسەر دەبێت، هەم شاعیر، چیرۆکنووس، ڕۆمانووس، شانۆنامەنووس...هتد بێت،واتا دەبێت شارەزاییەکی باشی لـە بارەی خەسلـەت و تایبەتمەندییەکانی هەموو ئەو ژانرە ئەدەبی و هونەرییانەی هەبێت. تاکو بتوانێت، بە جوانترین و چێژدارترین شێوە هەریەك لـەو ژانرە ئەدەبییانە بە خەسلـەت و تایبەتمەندی خۆیانەوە بیانمەزرێنێتە ناو دەقەکە.ڕەخنەگریش بە هەمان شێوە کاتێك لێکۆڵینەوە لـەدەقی والآ دەکات، دەبێت شارەزایی تەواوی لـە بارەی ژانرە ئەدەبییەکانەوە هەبێت.لـەم دەقەدا شاعیر،یان نووسەر لـەگەڵ زماندا بەهێمنی دەچێتە پێشەوە،ئیشی سازدانی فۆرم و ڕەگەزەکانی فۆرمە، کەمتر خۆی بە ماناوە سەرقاڵ دەکات. لـە ئەنجامی ئەمەشدا کەمتر دەستەویەخەی زمان دەبێتەوە. ڕەوانبێژی و وێنە و لـەزەتی بەلاغەت و چرکەی حەکایەتئامێز جێی مانا دەگرنەوە و شاعیر زۆر جار لـە دڵی شتەکانەوە درووستیان دەکات. لـەم جۆرە دەقانەدا دوای تێهەڵکێشکردنی شیعرییەت و گێڕانەوە، بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ میتافۆر و مەجاز و وێنە درووست دەبێت، زمان کەمێك لـەو دیکتاتۆرییەتی خۆی دەکەوێت. بەو ڕەقێتی و جەبرەی خۆی مل بۆ شاعیر نادات و ڕەوتی شیعری خاو دەکاتەوە[82]، ((هێز و جۆش و وزەی خۆی و وێنە شیعرییەکان دەپارێزێت و هەر بۆ ئەوە نییە چیرۆك بگێڕێتەوە، بەڵکو ئەو هەستەیش دەگوازێتەوە، کە لـە ڕەگەزەکانی چیرۆك، لـە کارەکتەر و بیرۆکەکە و دەوروبەرەکەدا و لـە ڕەگەز و کەرەسە شانۆییەکاندا، هەروەها لـە

ئێستاتیکای شیعردا دەکەنەوە. لە سەرێکی ترەوە، لە بەرئەوەی حەکایەت بیژ شێوازێکی بێ وێنەی هەیە لە بیرکردنەوەی میتافۆری و لە دەربڕین، ئەو کرژی و ئاڵۆزییە داینامیکییەی، کە لە پاڵ دەنگی ئەوەوە دروست دەبێت، هێندێکجار لە شێوە فیلمێکی سینەماییدا هەنگاو دەنێ و ڕووداوەکان لە چەندین حاڵەتی فلاشباك و هەڵبەز و دابەزدا ڕێچکەی ڕێزبەندی خۆیان دەشکێن)).[83]

ئەم دەقە خوێنەر لە سەر جۆرێکی دی خوێندنەوە رادەهێنێت، هەر لە سەرەتاوە خوێنەر لەناو بازنەی خوێندنەوەی تەقلیدیانەی ژانرێکی دیاریکراوەوە دەردەهێنێت، لەناو چوارچێوە زانراوەکانی یەکێك لە ژانرە دیاری کراوەکان ڕزگاری دەکات، فەزایەکی ئازادی خوێندنەوەی بۆ دابین دەکات، دەرەخسێنێت و ئاڕاستەکانی خوێندنەوە و شیکردنەوە و لێکدانەوەی بۆ والا دەکات. ئەم جۆرە دەقانە بە هۆی جۆراوجۆیەتی دەق و تێکەل کردن و ئاوێزان کردنی ڕەگەزەکانی ژانرە جیاجیاکان، خوێنەر بە فەزایەکی دی و فۆرمێکی دی و ڕەنگێکی دی لە وەرگرتن و خوێندنەوە ئاشنا دەکات. هەر خۆی ((وشەی " کراوە "* مەودایەك لە ئازادیی خوێندنەوە و وەرگرتن دەخوڵقێنێت)).[84] بۆ ئەوەی خوێنەری ئەم دەقە والایانە لە تەکنیکی ئەم ژانرە تێبگات، ((ئەم ژانرە بەم شێوە سەردەمیانەی لە لا روونتر بێ، باشترە لایەك بە لای ژانرە ئەدەبییەکانی تریش بکەینەوە، کە شیعر لە ڕێگای والاکردنی سنوورەکانی تایبەت بە خۆی، پەیوەندییەکی ئۆرگانی سەردەمانەی لەگەڵ دامەزراندوون)).[85]

لەم دەقەدا نووسەر دەتوانێت بە جۆرێك لە جۆرەکان خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەی دەقەکەدا، لە گۆڕانی ژانرەکان ئاگادار بکاتەوە. بۆ نموونە: (شێرکۆ بێکەس) لە داو بەرهەمی، کە دەقی والای "ئەسپێك لە پەڕەی گولاڵە"یە، لە زۆربەی شوێنەکان ژانرەکانی لە یەکتر جیاکردووتەوە، هەروەها لە دەقی والای " ئێستا کچێك نیشتیمانمە"، زۆر بە کەمی ژانرەکانی لە یەکتر جیاکردووتەوە،بە پێچەوانەشەوە نووسەر لەناو دەقەکەدا دەتوانێت بە هیچ جۆرێك ئاماژە بەگۆڕانی ژانرەکان نەکات،.لەم حالەتەشدا پێویستە خوێنەر خۆی لە چوارچێوەی تێگەیشتنی دەقدا سەلیقەی جیاکردنەوەی ژانرەکانی هەبێت.(دەقی والا) لەڕووی چێژەوە((خوێنەر دەباتە نێو فەزاکانی خەیاڵ و زەینی شیعریی و .. ئاسۆکانی لێکدانەوەو فڕین و چێژی بۆ والا دەکات دەیەوێت ناوبەناو لە خەیاڵێکی فڕین ئامێزەوە بیهێنێتەوە نێو واقیع و لە واقیعیشەوە جارێکی تر بۆ فڕین و خەیاڵێکی شیعرییانە))[86] ئەم هاتووچۆیەی خوێنەر لەنێوان خەیاڵ و واقیع بۆئاوێزانبوونی ژانرە جۆراوجۆرەکان دەگەڕێتەوە لەنێو دەقی والادا، بەو پێیەی شیعر زادەی خەیاڵە بە بەراورد لەگەڵ ژانرەکانی تر بۆیە خەیالّی تێدا بەرجەستە دەبێت. خوێنەر کاتێك شیعر دەخوێنێتەوە دەچێتە ناو دونیای خەیاڵ ،کاتێکیش دەگاتە سەر خوێندنەوەی ژانرەکانی دی ، لە

دونیای خەیاڵەوە دەچێتە ناو دونیای واقیع، چونکە لەم ژانرانەدا ئاستی خەیاڵ کەمترە لە چاو ئەوەی کە لە شیعردا هەیە، کەواتە چێژی ئێستاتیکای دەقی والا جیاوازە لە چێژی ئیستاتیکای دەقێکی تر، کە تەنیا چیرۆکە، یا رۆمانە، یا پەخشانە ...هتد.

کاتێك نووسەر پەنا بۆ نووسینی دەقی والا دەبات، چەند ژانرێك پێکەوە لە دەقێکدا کۆدەکاتەوە، پەیامی خۆی لە رێگەی ئەم ژانرانەوە بەرجەستە دەکات و دەخاتەڕوو. مانای ئەوە نییە، کە توانای نووسینی ژانرێکی دیاریکراوی نەبێت، بەڵکو ئەم جۆراوجۆری دەربڕینە لای نووسەر گەڕان و هەوڵدانە بە شوێن شێوە لە بارەکاندا تا ببنە کالای بە قەد بالای ناوەرۆکەکان. هەموو ناوەرۆکێکیش یەك شێوەی دیاریکراویان نییە. رێگا هەیە، جۆرەکانی شیعریش وەك رێگاکانی ژیان، وەك تاقیکردنەوەکانی، وەك پێ دەشت و هەوراز و نشێو و لوتکەکانی سروشت خۆی، فرە جۆرن و هەر رێگەیەکیش جۆرە رەوتێکی تایبەتی خۆی هەیە، بەلای منەوە گیرسانەوەش بە تەنیا شکلێکەوە، بە یەك شێوە دەربڕینەوە شاعیر تووشی جوینەوە و سەرئەنجامیش وەك باخی بێ ئاوی لێدێت، سەربەستی شاعیر لە بازنەیەکی داخراودا گیر ئەدات، ئاسمانی خەیاڵ تەنگەبەر ئەبێتەوە[87]، ئەم ژانرە لە لایەکەوە((ڕووبەرێکی فراوان لەزمان ئەخاتە بەردەمی شاعیر بۆ ئەوەی زۆر ئازادانە تر هاتوچۆی تێدا بکات))[88] ، بۆارەکی فراوانتر بێت و ئازادانە مامەڵە لەگەڵ دەقەکەدا بکات، لە لایەکی دیکەشەوە لەوانەیە تەنیا ژانرێك دەرەقەتی ئەو هەموو خەیاڵە نەیەت، کە لە زەینی نووسەردا پەنگی خواردۆتەوە، بۆیە نووسەر ناچار دەبێت بۆ گۆزارشت کردن لەو خەیاڵە بەرفراوانە، پەنا بۆ ژانرەکانی دی ببات و هەموویان بەیەکەوە لە دەقێکدا بخاتەڕوو. جگە لەمەش ((دەبێت شاعیر، شاعیری سەردەمی خۆی بێت و هەر سەردەمێك شیعری خۆی و زمان و ژانری تایبەت بەخۆی دەوێت. سەردەمی ئێستامان دیواری نێوان هونەرەکانی کورتتر کردۆتەوە، لەم ڕەوەوە هەمیشە هەوڵمداوە کە بۆ شیعر سوود لە ڕوانگە و بینینەکانی رۆمان و سینەما و شانۆ وەربگرم تاکو پانتاییەکی فروانتر بۆ مانۆڕدانی شیعر بخوڵقێت)).[89]

ئەنجام:

1- ژانرە ئەدەبییەکان بەردەوام لە گۆڕان و گەشەسەندان، هەندێکجار دوو ژانر، یان زیاتر ئاوێتە و تێکەڵاوی یەکتر دەبن و ژانرێکی نوێ دروست دەکەن. ئەم دیاردەیەی ئاوێتەبوونەش لە سەدەی بیستەمدا بەتایبەتی لەگەڵ سەرهەڵدانی میتۆدە جیاوازەکانی ڕەخنەی نوێدا بە ڕوونی هەست بە تێکەڵبوون و ئاوێتەبوونی نێوان ژانرە ئەدەبییەکان دەکرێت. سنووری نێوانیان بەردەوام لە گۆڕان و تەسك بوونەوە و نەماندایە. ژانرە ئەدەبییەکان لە نێوان خۆیاندا ئاوێتەی یەکتر دەبن و ژانری سەربەخۆی نوێ بنیات دەنێن، کە خاوەن خەسڵەت و تایبەتمەندی خۆیانن بۆ نموونە: ژانری

وەکو: پەخشانە شیعر، ڕۆمانەشیعر، کە دەتوانرێت پێیان بگوترێت.(دەقی ئاوێتە).

2ـ دەقی ئاوێتە لە ئەنجامی تێکەڵبوون و بەیەکداچوونی هەندێك ڕەگەزی ئیستاتیکی دوو ژانری ئەدەبی یان زیاتر،یان ژانرێکی ئەدەبی لەگەڵ ڕەگەزی ئیستاتیکی هونەرێکی دی،یان ژانرێکی ئەدەبی لەگەڵ ئامراز و هێماکانی بوارێکی زانستیدا،وەك ئەو دەقانەی زیاتر لە ڕێگەی هێماکانی بیرکاری و ئەندازەوە دەخرێنەڕوو.ئەم ئاوێتەکردنەش ئاوێتەکردنێکی میکانیکی نییەو بەڵکو لە فۆرم و دارشتنێکی نوێدایە.دیاردەی ئاوێتەبوونی نێوان ژانرەئەدەبییەکانیش لە ناو ئەدەبی کوردیدا لە سالآنی حەفتاکاندا دەرکەوتووە.

3ـ دەقی والآ یەکێکە لە دەرهاوێشتەکانی پۆست مۆدێرنە و ئەزموونێکی نوێی شیعری پۆست مۆدێرنە، لە کۆتایی سالآنی نەوەدەکانەوە لە ناو ئەدەبیاتی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە و شێوازێکی نوێی دەربڕینی ئەدەبییە، کە لە ئەنجامی فراوانبوونی مەودای ئاوێتەبوونی نێوان ژانرە ئەدەبییەکانەوە بە هۆی کاڵبوونەو و نەمانی سنووری نێوانیان لە ژێر کاریگەری ڕەوتە ڕەخنەییە نوێیەکان و تیۆری نوێ ئەدەب و کوڵدانی هەموو بنەما پیرۆزەکان و گشت سنوورە قەدەغەکراوەکان لە بەردەم نەك هەر شیعر، بەڵکو تەواوی ژانرەکانی تری ئەدەب و کۆمەڵێك هۆکاری ترەوە، کە پێشتر ئاماژەمان پێکرد هاتووتە کایەوە. ئەم دەقە خۆی لە بەرجەستەکردنی چەندین ژانری جۆراوجۆری ئەدەبی وەکو شیعر و ڕۆمان و چیرۆك و دراماو...هتد.دەبینێتەوەو لەگەڵ ئەوەشدا ناچێتە چوارچێوەی ئەدەبی هیچ یەکێك لەم ژانرە ئەدەبییانەوە. پانتاییەکە لە فۆرمە جیاوازەکان و لە ڕووی ناسنامەی ئەدەبییەوە فرە ژانرەو فرە ڕەگەز و والآیەو بەتەنیا سەر بە دونیای تاکە ژانرێکی ئەدەبی دەستنیشانکراو نییە. ئەم دەقە تەنیا کۆکردنەوەی بنیاتی چەند ژانرێکی جۆراوجۆری ئەدەبی نییە،بەڵکو ڕاگرتنی هاوسەنگی نێوانیشیانە، لەم دەقەدا نووسەر بە دوو ئاراستە مامەڵە لەگەڵ دەقدا دەکات.لە لایەکەوە سەربەخۆیی ڕەگەزە ئەدەبییەکان دەپارێزێ و لەلایەکی ترەوە کار لەسەر بەرهەمێنانی جیاواز دەکات.هەروەها ئەم هاوسەنگییەچێژی ئیستاتیکی لای خوێنەر زیاد دەکات.

4ـ هەریەك لەو ژانرانە زمانی تایبەتی خۆیان هەیە و هەریەکەیان تا ڕادەیەکی باش زمانەکەی خۆیان پاراستووە، بەلآم بە شێوەیەکی گشتی زمانی شیعری زاڵە بەسەر دەقەکەدا و فەزای دەقەکە لە زمانی شیعری جیا نابێتەوە. تەنانەت لەو کاتەشدا، کە ڕۆمان و چیرۆك و دراما و پەخشانە شیعری ناو دەقەکەش دەخوێنینەوە. بە هەموو ئەو پێکهاتانەش بنیاتی دەقەکە لۆژیکە دارێژراوەکەی خۆی ناشێوێنێ و دەست بەرداری زمانی شیعری نابێت.

5ـ دەقەوالآکان دەقی پڕئاماژەن و یەك یاسا پەیڕەو ناکەن. چەقی دیاریکراو و کۆتایی دیاریکراویان نییە. ئەگەرچی یاسای نووسینەوەی ژانرەکانی

شیعر و چیرۆك و رۆمان و پەخشانەشیعر و دراما لە یەکتر ناچن، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا یەك بنیاتی جیۆلۆژی لۆژیکەکەی دەپارێزێ.هەروەها لە دەقەوالاکاندا بە هەمان شێوەی دەقی شیعری رەمزگەرێتی و فرەمانایی بەرچاو و پارێزراوە. رەمز و دەلالەتەکانی بێ کۆتاییە تەم و مژاویش نین. لە هەمان کاتیشدا خوێندنەوەی جیاوازیان دەوێ.

پەراوێزەکان

(1) : بۆ زانیار زیاتر بڕوانە:ئیدریس عەلی، ئەدەبی کوردی... دەبێت شانازی بکات بەم قەسیدەیەوە،ڕەخنەی چاودێر،پاشکۆی ژ (4) ، 28 / 5/ 2012، ل7.

(2) : نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە ل65 ـ 66.

(3): بڕوانە: ئاوات محمد، دەق و ڕاڤەکاری (شیکردنەوەی ئەو رستانەی دەکەونە دیووی شاراوەی دەقەوە،ل 127 ـ 128.

(4) : بڕوانە: لوقمان رەئوف، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانیشێرکۆ بێکەسدا، ل169.

(5) : ئارام سدیق، لە نێوان دەقی کراوە و چیرۆکی کراوەدا ، ل65 ـ 67.

(6): د. فوئاد ڕەشید، دەقی ئەدەبی "ئەدگار ،چێژ ، بەها"، ل132.

(7): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی، ل345.

(8): فرهنگ واژەهای مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، 1376 تا 1385، بخش لاتين، صفحه 78. ويکی پيديا، دانشنامه ازاد (http://www.persianacademy.ir/fa/wordspdf)

(9): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی ڕەخنەیی، ل345.

(10): فوئاد رەشید، کتێبی (فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی) ،گ رامان، ژ 180، 2012/5/5، ل154.

(11): لوقمان رەئۆف، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا، ل190.

(12): فوئاد رەشید، کتێبی (فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی) ، ل154.

(13): ڤیستیڤاڵی شاعیری گەورەی کورد (مەحوی) لەشاری هەولێر، ل81.

(14): دکتر احمد رجی، ديوان حافف بارزترين متن ادب فارسی، ص117.

(15): بابەك ئەحمەدی، پێکهاتە و ڕاڤەی دەق ، ل146.

(16): دکتر احمد رجی، ديوان حافف بازترين متن ادب فارسی، ص 117 ـ 118.

(17): فوئاد رەشید، کتێبی (فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی، ل154.

(18): بهرام مقدادی، فرهنگ اصگلاحات نقد ادبی، ، ص444.

هەروەها: عەبدولخالق یەعقووبی، دەنگی بلوورینی دەق،ل217.

(19): د. ميجان الرويلی ـ د. سعد البازعی، دليل الناقد الادبی، ص180 ـ 181.

(20): حەمە کەریم عارف، خوێندنەوەی خوێندنەوە، گ هەنار، ژ 68، 2011، ل10.

(21): د. فوئاد رەشید، دەقی ئەدەبی "ئەدگار، چێژ، بەها"، ل130.

(22): شێخ محەمەدی خاڵ، فەرهەنگی خاڵ، چ2، ل488.

(23): عبدالرحمن شرفکندی (هەژار)، هەنبانە بۆرینە، ل905.

(24): س.پ، ل13.

(25): شێرکۆ بێکەس، کورسی، ل7.

(26): شێرکو بێکەس، ملوانکە، ل6.

(27): شیرکو بێکەس، ئەسپێك لە پەرەی گوڵاڵە، ل5.

* شێرکۆ بێکەس، ملوانکە،ل6.

** شێرکۆ بێکەس، ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە، ل5.

(28):عەلی عوسمان یاقووب،"ئەسپێك لە پەرەی گۆڵاڵە"پانتاییك بۆ فۆرمە جیاوازەکان، ر: رەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4)، 28/ 5/ 2012، ل3.

(29): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی، ل347.

(30): شێرکۆ بێکەس، ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە، ل5.

(31): ئەحمەد ڕەزا، دەقی والا وەك فۆرمێکی نوێی شیعری، نەك ئەزموون، ر/ ڕەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژمارە (4)، ل9.

(32): س.پ، هەمان لاپەرە.

*بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: شێرکۆ بێکەس، ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە، ل135، 146، 148، 150، 151، 285.

(33): ئەحمەد ڕەزا، دەقی والا وەك فۆرمێکی نوێی شیعری، نەك ئەزموون، ل9.

(34): س.پ، ل9.

(35): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە،ل120.

(36): رحمان مشتاق مهر و رسول کاظم زادە، انواع ادبی، ص150.

(37): رنه ولك و اوستن وارن، نقريه ادبيات، ص271.

(38): د. فوئاد ڕەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە، ل31 ـ 32.

(39): جيرار جينيت، مدخل الی جامع النص، ترجمە: عبدالعزيز شبيل، ص74.

(40): د. فوئاد ڕەشید، ناسنامەی دەق، ل26.

(41): زاهیر رۆژبەیانی، چیرۆکی هونەریی کوردیی (شێوە و شێواز و، بۆنیاد)، ل222.

(42): پیتەر هالبێرگ و دانەرانی تر، تیۆری ئەدەبی و شێواز ناسی، و:ئەنوەر قادر محمد، ل55 ـ 56.

(43): فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە،ل32 ـ 33.

(44): د. شکری عزیز الماچی، تیۆری ئەدەب، و:د. سەردار ئەحمەد گە ردی، ل97.

(45): د. فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە، ل33.

(46): د. عبداللە ابراهیم، السردیە العربیە الحدیپە ، ص6.

(47): د. فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە، ل33.

(48): د. عبدالمنعم تلیمە ، مقدمە فی النقریە الادب،ص131.

(49): د. فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە،ل33.

(50): د. عبداللە ابراهیم، السردیە العربیە الحدیپە،ص52.

(51): د. فوئاد رەشید، ناسنامەی دەق، ل26 ـ 27.

(52): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە، ل118.

(53): شێرزاد هەینی، 955 دەقیقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەسدا، 2008، ل4.

(54): س.پ، هەمان لاپەرە.

(55): شێرزاد هەینی، 955 دەقیقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەسدا، ل5.

(56): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، شیعرییەتی دەق و هەنگوینی خوێندنەوە،ل24.

*دەقی کراوە،((هەرچەندە ئەم زاراوەیە تایبەتە بە(ئیمبەرتۆ ئیکۆ) بەواتا (ئیکۆ)یەکەی ئەو دەقەیە،کە ڕاڤە و خوێندنەوەی جیاجیا بە پێی خوێنەرەکان هەڵدەگرێت، بەلاّم ئێمە مەبەستمان لەو واتایە ئیکۆییە نییە، بەڵکو مەبەستمان ئەو دەقەیە، بۆ نموونە لە شیعردا توخم و ڕەگەزی چیرۆك، ڕۆمان، شانۆ، گرتەی سینەما .... تاد دەدۆزێتەوە. (شێرکۆ بێکەس) چەند دەقێکی لەمجۆرەی هەیە وەکو (کتێبی ملوانکە، ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە)).بڕوانە: حەمە مەنتك، تەکنیکی فرەدەنگی لە ڕۆمانی کوردیدا ، ل258.

(57):س.پ، ل258.

(58): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە، ل121.

** بڕوانە: نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە ، ل60.

(59):د.فوئاد رەشید،دەقی ئاوێتە ،ل33.

(60):حەمە مەنتك،دەقی کراوە لە ئەدەبی نوێی کوردیدا کتێبی ملوانکەی شێرکۆبێکەس وەك نموونە،گ گەلاوێژ، ژ (1).

(61): د. فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ، ل31.

(62):س.پ، ل34.

(63): س.پ، ژ65،

*لێرەدا مەبەستی نووسەر لە (دەقی کراوە) دەقی والایە، هەروەك نووسەر خۆی لەم بارەیەوە لە کتێبی،(تەکنیکی فرەدەنگی لە ڕۆمانی کوردیدا دەڵێت:((هەرچەندە ئەم زاراوەیە تایبەتە بە (ئیمبەرتۆ ئیکۆ)، بە واتا ئیکۆیەکەی ئەو دەقەیە کە ڕاڤە و خوێندنەوەی جیاجیا بە پێی خوێنەرەکان هەڵدەگرێت، بەلاّم ئێمە مەبەستمان لەو واتایە ئیکۆییە نییە، بەڵکو مەبەستمان ئەو دەقەیە، بۆ نموونە لە شیعردا توخم و ڕەگەزی چیرۆك، ڕۆمان، شانۆ، گرتەی سینەما .... تاد دەدۆزێتەوە. (شێرکۆ بێکەس) چەند دەقێکی لەمجۆرەی هەیە وەکو (کتێبی ملوانکە، ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە))).

(64): حەمە مەنتك، دەقی کراوە لە ئەدەبی نوێی کوردیدا کتێبی ملوانکەی شێرکۆبێکەس وەکو نموونە،

(65): https://www.facebook.com/latif halmat

(66): ئەسکەندەر جەلال، شیعری شێوەکاری یا شێوەکاری شیعری، گ رامان، ژ (29)، 1998، ل203.

(67): د. فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە (کێشەی ئاوێتە بوونی ژانرە ئەدەبییەکان لە ئەدەبی هاوچەرخی کوردیدا)، ل34ـ 35.

(68): ئەسکەندەر جەلال، شیعری شێوەکاری یا شێوەکاری شیعری، ل201.

(69): عەلی عوسمان یاقووب،"ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە"پانتایەك بۆ فۆرمە جیاوازەکان، ڕۆژنامەی ڕەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4)، 28/ 5/ 2012، ل3.

(70): شێرزاد هەینی، 955 دەقیقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەسدا، ل5.

(71): د. عبدالمنعم تلیمە، مقدمە فی نقریە الادب، ص131.

(72): لوقمان رەئوف، سیماکانی پۆست مۆدێرنە لە ئایدیای شیعریی شێرکۆبێکەس، ل160.

(73): س.پ ، ل119 ـ 120.

(74): لەوانە: نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە، چەند لاپەرەیەکی ڕەخنەیی،2006.

د. فوئاد ڕەشید، دەقی ئەدەبی "ئەدگار، چێژ، بەها"،2007.

ئاوات محمد، دەق و ڕاڤەکاری، شیکردنەوەی ئەو ڕستانەی دەکەونە ئەودیوی شاراوەی دەقەوە،2008.

لوقمان رەئوف، سیماکانی پۆست مۆدێرنە لە ئایدیای شیعریی شێرکۆ بێکەس دا،2011.

(75): لوقمان رەئوف، سیماکانی پۆست مۆدێرنە لە ئایدیای شیعریی شێرکۆبێکەس، ل175.

(76): عەلی عوسمان یاقووب، "ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە" ، ل3.

(77): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوەل66.

(78): شێرکۆ بێکەس، کتێبی ملوانکە، ل6.

(79):عەلی عوسمان یاقووب، "ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە" ، ل3.

(80): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە،ل121.

(81):عەلی عوسمان یاقووب، "ئەسپێك لە پەڕەی گوڵاڵە" ، ل3.

(82): وەلید عومەر، ململانێی شێرکۆ لەگەڵ زماندا (دوابەرهەمی وەك نموونە)، ڕۆژنامەی ڕەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4)، 2012/5/28، ل4 ـ 5.

(83): عەلی عوسمان یاقووب، "ئەسپێك لە پەرەی گوڵاڵە" ، ل3.
*لێرەدا مەبەستی نووسەر لە وشەی (کراوە)، وشەی (واڵا)یە، لە لای هندێك رەخنەکران و نووسەران ئەم زاراوەی بۆ بەکارهاتووە. هەروەك پێشتریش ئاماژەم پێکردووە.

(84):عەباس بۆسکانی، خوێندنەوەیەك بۆ "ئەسپێك لە پەرەی گوڵاڵە"ی شێرکۆبێکەس، ر/ رەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4)، ل6.

(85): شێرزاد هەینی، 955 دەقیقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەسدا، ل5 ـ 6.

(86): نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزمونی خوێندنەوە،ل117.

(87): یاسین عومەر، ئەزموون، ل29 ـ 30.

(88): شێرکۆ بێکەس، ئێستا کچێك نیشتیمانمە، ل327.

(89): مەنۆچیهری ئاتەشی، بێگومان شێرکۆ نیشتیمانی لە ووشەکاندایە، ل33.

سەرچاوەکان

بە زمانی کوردی:

کتێب:

– ئاوات محمد، دەق و راڤەکاری (شیکردنەوەی ئەو رستانەی دەکەونە دیووی شاراوەی دەقەوە،سلێمانی، 2008.
-بابەك ئەحمەدی، پێکهاتە و راڤەی دەق ، و/ مەسعود بابایی، کتێبی دووەم، هەولێر، 2005.
– پیتەر هالبێرگ و دانەرانی تر، تیۆری ئەدەبی و شێواز ناسی، و:ئەنوەر قادر محمد،سلێمانی، 2010.
– حەمە مەنتك، تەکنیکی فرەدەنگی لە رۆمانی کوردیدا (کرمانجی خوارووی ساڵی 2000 ـ 2010)، سلێمانی، 2013 .
– زاهیر رۆژبەیانی، چیرۆکی هونەریی کوردیی (شێوە و شێواز و، بۆنیاد)، هەولێر، 1997.
– د. شکری عزیز الماچی، تیۆری ئەدەب، و: د. سەردار ئەحمەد گەردی،چاپخانەی ماردین، هەولێر، 2010.
– شێخ محەممەدی خاڵ، فەرهەنگی خاڵ ج2، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، 2005.
– شێرزاد هەینی، 955 دەقیقە لەگەڵ شێرکۆ بێکەسدا، چاپخانەی تیشك، سلێمانی، 2008.
– شێرکۆ بێکەس، کورسی، چاپی یەکەم، چاپخانەی تیشك، 2005.
– شێرکو بێکەس، ملوانکە، چاپی یەکەم، چاپخانەی رەنج، سلێمانی، 2007.
– شیرکو بێکەس، ئەسپێك لە پەرەی گوڵاڵە، چاپی یەکەم، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2012.
– شێرکۆ بێکەس، ملوانکە، چاپی یەکەم، چاپخانەی رەنج، سلێمانی، 2007.
– عەبدوالخالق یەعقووبی، دەنگی بلورینی دەق (رەخنە و لێکۆڵینەوە)،
– عبدالرحمن شرفکندی (هەژار)، هەنبانە بۆرینە (فرهنگ کردی ـ فارسی)، ج/ ششم، تهران، 1388.
– فوئاد رەشید، دەقی ئاوێتە ناو و ناسنامە (کێشەی ئاوێتەبۆونی ژانرە ئەدەبییەکان لە ئەدەبی هاوچەرخی کوردیدا،....
– ڤیستیڤاڵی شاعیری گەورەی کورد (مەحوی)، لەشاری هەولێر، دەزگای ئاراس، رۆژانی 28/ 30ئاب/ 2001.
– لوقمان رەئوف، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا،چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2009.
– لوقمان رەئوف، سیماکانی پۆست مۆدێرنە لە ئایدیای شیعریی شێرکۆبێکەس، چاپخانەی بینایی، 2011.
– نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، ئەزموونی خوێندنەوە (چەند لاپەڕەیەکی رەخنەیی)، سلیمانی، 2006.
– نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد، شیعرییەتی دەق و هەنگوینی خوێندنەوە (دەق و رەخنە)، سلێمانی، 2001.
– یاسین عومەر، ئەزموون، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2001.

رۆژنامەو گۆڤار:

– ئارام سدیق، لە نێوان دەقی کراوە و چیرۆکی کراوەدا (چیرۆکی "نووسینەوەی درۆ"ی ئارام کاکەی فەلاح وەك نموونە)، گ هەنار، ژ 75، 2012.
– ئەحمەد رەزا، دەقی واڵا وەك فۆرمێکی نوێی شیعری، نەك ئەزموون، ر/ رەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4).
– ئەسکەندەر جەلال، شیعری شێوەکاری یا شێوەکاری شیعری، گ رامان، ژمارە (29)، 1998.
– ئیدریس عەلی، ئەدەبی کوردی...دەبێت شانازی بکات بەم قەسیدەیەوە،ر/ رەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4)،28/ 5/ 2012.
– حەمە کەریم عارف، خوێندنەوەی خوێندنەوە، گ هەنار، ژ 68، 2011.
– حەمە مەنتیك،دەقی کراوە لە ئەدەبی نوێی کوردیدا کتێبی ملوانکەی شێرکۆبێکەس وەك نموونە،گ گەلاوێژ، ژ (1).
– عەباس بۆسکانی، خوێندنەوەیەك بۆ "ئەسپێك لە پەرەی گوڵاڵە"ی شێرکۆبێکەس،ر/ رەخنەی چاودیر، پاشکۆی ژ(4).
– عەلی عوسمان یاقووب،"ئەسپێك لە پەرەی گوڵاڵە" پانتایەك بۆ فۆرمە جیاوازەکان، ر/ رەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژ (4)، 28/ 5/ 2012.
– فوئاد رەشید، کتێبی (فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و رەخنەیی) و چەند سەرنجێك، گ رامان، ژ 180، 2012/5/5.
– لوقمان رەئوف، سیماکانی پۆست مۆدێرنە لە ئایدیای شیعریی شێرکۆبێکەس، چاپخانەی بینایی، 2011.

- مەنۆچیهری ئاتەشی، بێگومان شێرکۆ نیشتیمانی لە ووشەکاندایە، لە فارسییەوە: ڕەزا مەنۆچێهری، گۆڤاری ئاینده، ژ (65)، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی، 2006.
- وەلید عومەر، ململانێی شێرکۆ لەگەڵ زماندا (دوابەرهەمی وەك نموونە)، ڕ/ ڕەخنەی چاودێر، پاشکۆی ژمارە (4)، 2012/5/28.

بە زمانی عەرەبی:

کتێب

- د.عبداللة ابراهيم، السردية العربية الحديثة تفكيك الخطاب الاستعماري و اعادة تفسير النشاة،المركز الثقافى العربى، بيروت، 2003.
- د.عبدالمنعم تليمة ، مقدمة في النظرية الادب، دار الثقافة للطباعة و النشر، القاهرة، 1976.

بە زمانی فارسی:

کتێب:

- بهرام مقدادی، فرهنگ اصطلاحات نقد ادبی، فکر روز، تهران، 1378.
- رنه ولك و اوستن وارن، نظريه ادبيات، ترجمه ضياء موحد و پرويز مهاجر، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران، 1373.

گۆڤار:

- دکتر احمد رضی ، عضو هيات علمی دانشگاه گيلان، ديوان حافظ بازترين متن ادب فارسی، فصلنامه پژوهشهای ادبی، شماره 4، تابستان، 1383، ص117.
- رحمان مشتاق مهر و رسول کاظم زاده، انواع ادبی، شعر غنايی و حسب حال سرايی، دو فصلنامه ـ تخصصی علامه، سال دهم، شماره پياپی 26، بهار و تابستان 89.

ئینتەرنێت:

1 . فرهنگ واژەهای مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، 1376 تا 1385، بخش لاتين، صفحه 78. ويکی پيديا، دانشنامه ازاد http://www.persianacademy.ir/fa/wordspdf)

ملخص البحث

النقد الحديث يقرأ النصوص من منطلق لغوي و يهتم اكثر بالسمات الادبية للنص، و يوجد الآن نص مفتوح على النصوص الاخرى،وهذا النص الجديد اسلوب جديد للتعبير الادبي و انعكست في الادب الكردي بداية من تسعينات هذا العصر،و هذا النص الجديد متكون من مجموعة اجناس في جنس واحد،و مساحة من الاشكال المتنوعة و المختلفة كلياً بعضهم عن البعض. يتكون البحث من مقدمة و ثلاثه محاور، المحور الاول و هي ((مصطلح و مفهوم النص المتداخل و النص المركب، كيفية ظهورهم و تحديد سماتهم)) و ((مصطلح و مفهوم النص المتداخل و النص المركب، الاجناس الادبية و ظاهرة تداخلهم مع البعض)) و المحور الثاني يبحث عن: ((النص المتداخل في الادب الكردي و انواع النصوص المتداخلة في الادب الكردي) و خصص المبحث الثالث ل ((النص المتداخل السمات و الخصوصيات. و يتكون من موضوعين رئيسين و هما: (النص المتداخل كشكل جديد للاجناس الادبية، و السمات و الخصوصيات النص المركب).

Abstract

Modern Critique Studies, texts in terms of language usage and lays emphasis on literary features of the text. Now we have new text over another text and this new text is a new style of literary expression. It reflected strikingly in Kurdish literature. This style started in 1990s of the last century. This new text encompasses a group of genres.

The current research consists of introduction and three sections. The focus of the first section is on term and concept of mixed text, how it emerged and identified its features. It highlights term and concept of mixed text, literary genres and phenomenon of mixed text with each other.

The second section explores mixed text in Kurdish literature and genres of mixed text in Kurdish literature. The third section is dedicated to features of mixed text. And consists of two main topics: mixed text as a new genre literary work and features of mixed text.